

KSENJA VINSKI-GASPARINI

ISKOPAVANJE KNEŽEVSKOG TUMULUSA KOD MARTIJANCA U PODRAVINI

U međurječju Drave, Dunava i Save postoji znatan broj zemljanih tumulusa, koji su nažalost samo djelomično evidentirani, iako se na njihovu važnost ukazivalo u više navrata počevši još od završetka prošlog stoljeća¹. Ti su se interesi, međutim, ograničavali pretežno samo na ubiciranje tumulusa, dok se njihovo detaljnije opisivanje i tehničko ili fotografsko snimanje nije provodilo, a dakako nije se nikad pristupilo ozbiljnijem istraživanju, tj. barem sondiranju, da se okvirno odredi vrijeme kojemu ti tumulusi pripadaju. Jedino je S. Ljubić pokušao sondirati jedan od pet tumulusa u Starim Jankovcima², ali je rad napustio, premda je naišao na ulomke izgorene bronce i paljevinu. Sustavno katalogiziranje tumulusa na području današnjeg vinkovačkog kotara sa fotografskim snimanjima i mjerenjima provela je 1951. g. ekipa Arheološkog muzeja u Zagrebu novčanom pripomoći Saveznog zavoda za zaštitu spomenika kulture, ali je i taj rad ostao ograničen samo na spomenuti kotar zbog pomanjkanja sredstava, iako je sukcesivno trebalo biti obuhvaćeno čitavo međurječje. Tek 1956. g. nastavilo se ponovno s evidentiranjem tumulusa, i to u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, gdje postoji čitav niz grobnih humaka čak vrlo velikih dimenzija poput onih u Kranjskoj i Donjoj Austriji. Između sela Martijanec i sela Jalžabet (kotar Varaždin) ubicirana je skupina od četiri tumulusa raspoređenih u pravcu zapad-istok, i to dva gigantska tumulusa, jedan u Martijancu, a drugi u Jalžabetu i dva manja tumulusa kod Vrbanovca i Martijanca. Ovaj manji martijanački tumulus (tab. I, 1) bio je oštećen ukopavanjem velikog dvostrukog stupa električnog voda visokog napona. Tom su se prilikom ukazali ulomci keramike, što je pobudilo znatiželju nekih mještana i oni su u lovu za materijalom ponovno oštetili tumulus. Zbog toga je Arheološki muzej u Zagrebu izvršio u jesen 1957. g. zaštitno iskopavanje tog ugroženog arheološkog spomenika³.

¹ S. Ljubić, Naputak za istraživanje prehistoričkih starina, navlastito u mogilah i humcih, 1877. — J. Brunšmid, Vjesnik hrv. arh. dr. X, 3, 1888, p. 69 sqq.

² J. Brunšmid, o. c., p. 71. — S. Ljubić, Popis arheološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu, I, 1889, p. 163.

³ To zaštitno iskopavanje izvršili su pod vodstvom dr. Z. Vinskoga, višeg naučnog suradnika, članovi: K. Vinski, viši kustos, S. Ercegović, kustos, M. Šćurov ing. geodeta i J. Pavelić, fotograf, svi službenici Arheološkog muzeja u Zagrebu.

Istraženi se tumulus nalazi u južnom pravcu između sela Martijanec i Križovljan, na zemljištu vlasnika Bernarda Ljubića iz Martijanca kbr. 24 (južna parcela) i Đure Stančina iz Slanja kbr. 199/1 (sjeverna parcela). Iako je tumulus, prema današnjem katastru, na teritoriju sela Križovljan, ispravnije ga je voditi pod nazivom lokaliteta Martijanec, jer je on zapravo u neposrednoj blizini velikog tumulusa u samom selu Martijanec i s njime čini jednu cjelinu. Narod ga naziva »Gamulica« za razliku od spomenutog nedalekog gigantskog tumulusa, koji naziva »Gomila«. Tumulus leži na ravnom terenu, umjetno je nasut i zasađen je poljoprivrednom kulturom, tj. oran je dugi niz godina. Današnje su mu dimenzije u smjeru sjever-jug 41 m, u smjeru istok-zapad 52 m, visina prosječno 2 m. Tumulus je nekada vjerojatno bio manji i strmiji, što su pokazala i sama iskopavanja, ali je izoravanjem snižen i proširen. Najviša mu je nadmorska visina 168,75 m, a najniža 166,55 m. Na sjevernom rubu njegova platoa ukopan je veliki stup električnog voda, a na sjeverozapadnom dijelu platoa seljaci su, u lovu za materijalom, otvorili jamu veličine 2×2 m, dubine 1,50 m, te je tako tumulus znatno oštećen.

»Gamulica« je bila zasađena stočnom repom, pa je to uvjetovalo sistem iskopavanja. Potpuno skidanje čitavog tumulusa i njegovo otvaranje na segmente, obuhvatilo bi veliki kompleks zemljišta, za čiju odštetu sredstva za iskopavanje nisu bila dovoljna. Zbog toga je istražen samo iskonski prostor tumulusa, dok su padine, koje su nastale izoravanjem, ostavljene po strani (prilog A). Na platou su postavljena četiri iskopa A, B, C i D (prilog B), koji su obuhvatili gotovo čitav prostor nekadašnjeg tumulusa, dok se sjeverni rub, zbog električnog stupa, morao izolirati. Iskopi A, C i D postavljeni su u smjeru sjever-jug, dimenzija: iskop A 8×2 m (tab. I, 2, II, 1), iskop C 8×3 m (tab. II, 2) i iskop D 4×2 m (tab. III, 1—2). Iskop B (prilog B) postavljen je u smjeru istok-zapad okomito na iskop D u njegovom produženju, dimenzija 7×2 m. Sve su iskope međusobno dijelili tanki kontrolni pregradni zidovi, koji su kasnije srušeni. Slojevi su u svim iskopima pružili jednoličnu sliku: ispod humusa debljine 0,20—0,30 m slijedio je nešto svjetliji sloj subhumusa debljine također 0,20—0,30 m, a zatim deblji sloj umjetno nasute zemlje do dubine od cca 2 m; ispod ovog sloja bio je dosta plitki sloj nasutog šljunka pomiješanog s pijeskom debljine od 0,20 m do mjestimično 0,40 m, što je ujedno predstavljao i dno, odnosno podnicu tumulusa, jer je ispod njega slijedila zdravica, i to pjeskovita ilovača poput one u okolnom terenu. Iskopi C i B pokazali su da osim središnjeg groba tumulus nije sadržavao drugih grobova niti naknadnih pokopavanja.

Na osnovu nalaza i zapažanja prigodom istraživanja može se zaključiti slijedeće:

Tumulus je iskonski bio veličine njegovog današnjeg gornjeg platoa, tj. kružan, promjera cca 15 m, a visine 4—5 m. Osim recentnih oštećenja od ukopavanja stupova električnog voda i od strane mještana, tumulus je u davna vremena bio otvran i pljačkan, jer njegov sadržaj nije bio intaktan, a materijal nije ležao in situ (vidi prilog B i tab. I, 2). Tumulus je sadržavao u svom središtu samo jedan grob, i to grobnu komoru, a tragova bilo kakve druge konstrukcije ili naknadnih pokopavanja nije ustanovljeno, tj. on predstavlja tip jednostavnog zemljanog tumulusa. Grobna komora je pravokutnog oblika (prilog B) sa stranicama dužine cca 4 m,

građena pločama od kamena pješčenjaka. Arhitektura komore bila je oštećena, velik dio kamenih ploča ležao je porazbacan, a devastirana je u tolikoj mjeri da je teško sa sigurnošću odrediti njezinu visinu i način na koji je bila odozgo kamenim pločama pokrivena (tab. I, 2, II, 1—2, III, 1—2). Prema indicijama što ih pružaju tragovi kamenih ploča u sjevernim profilima iskopa D (tab. III, 1) i iskopa A (tab. I, 2) može se pretpostaviti da je grobna komora bila visine cca 1,5 m. Preostala sačuvana visina stranica komore iznosila je prosječno 0,65 m, a dno grobne komore, na kojemu je mjestimično otkriveno opločenje od kamenih ploča, bilo je na dubini 1,95 m. Zidovi su komore građeni vertikalnim ukopavanjem ploča od kamena pješčenjaka debljine 0,05 do 0,10 m u više redova i učvršćeni ubacivanjem sitnijih otpadaka i manjeg kamenja. U istočnom prostoru grobne komore, obuhvaćenom iskopom D (tab. III, 1—2), ustanovljen je cca 0,20 m deo sloj gareža, pepela i spaljenih kostiju, a na bočnim kamenim pločama tragovi gorenja, pa se može pretpostaviti da je skelet u komori bio in situ spaljen. U iskopu A, tj. u središtu grobne komore (tab. I, 2, II, 1), nađeni su porazbacani i pomiješani ulomci nasilno razlupanih žara i drugih keramičkih grobnih priloga, što je također siguran indicij da je tumulus u davna vremena bio pljačkan. Tom su prilikom vjerojatno odneseni i grobni prilozni metalnog materijala, koji je po svoj prilici tu postojao, našto ukazuju ostaci pojedinih ulomaka; isto je tako nemoguće odrediti kako su prilozni iskonski bili raspoređeni u grobu. Ispod ulomaka pretežno od velikih žara nađeni su ostaci drva, mjestimično debljine do 3 cm, pomiješanog s tankim djelomično sačuvanim oštećenim ostacima brončanog lima ukrašenog iskucanim ornamentom, što je po svoj prilici pripadao situli. Teško je sa sigurnošću odrediti oblik tog drvenog predmeta, ali je svakako iskonski bio smješten u situli, jer su ulomci iskucanog lima od stijenki situle bili na njega priljubljeni. Prema tome bi se moglo pretpostaviti, da je situla imala od drva izdubeno jezgro na koje je bila pričvršćena brončana oplata. — Tumulus je, s obzirom na grobnu komoru i priloge, pripadao nekom plemenskom odličniku, pa ga možemo svrstati u red tzv. kneževskih tumulusa. Inventar groba u tumulusu je slijedeći:

1. Žara od crveno obojene gline visokog vrata, zaravnjenog ljevkastog otvora, širokog naglašenog trbuha i uskog dna (tab. IV, 2). Na prijelazu vrata u trbuh ima u jednakim razmacima raspoređene četiri šiljaste izbočine. Ukrašena je ornamentima šahovskih polja ispod vrata i meandra po čitavoj površini (tab. VI) izvedenim 0,5—0,6 cm širokim crno obojenim prugama, na koje su aplicirane trake kositrenog lima, samo mjestimično sačuvane. Pri dnu i na otvoru iznutra ima široki crno obojeni pojas bez metalnih aplikacija. Dosta je oštećena i mjestimično rekonstruirana. Mjere: visina 45 cm, promjer otvora 28 cm, promjer trbuha 46,5 cm, promjer dna 12,5 cm.

2. Žara od crveno obojene gline analogna prethodnoj (tab. IV, 1), samo s nešto drugačije komponiranim motivom meandra (tab. V) i jačim oštećenjima. Mjere: visina 43 cm, promjer otvora 28 cm, promjer trbuha 46,5 cm, promjer dna 13 cm.

3. Poklopac žare (tab. IV, 3) od tamnosmeđe i dosta grube gline hemisferičkog oblika s ručkom na vrhu, koja završava s dvije izbočine slične ansí lunati. Oštećen i djelomično rekonstruiran. Mjere: visina s ručkom 14 cm, promjer otvora 34,5 cm.

4. Poklopac žare (tab. IV, 4) od crnkasto-smeđe i dosta grube gline koničnog oblika sa zaravnjenim vrhom i na njemu širom trakastom po sredini narebrenom ručkom. Oštećen i djelomično rekonstruiran. Mjere: visina s ručkom 17 cm, promjer otvora 33 cm.

5. Čup od žuto-smeđe grube gline (tab. VII, 14) ravnog ruba na otvoru i ispod njega s četiri uglaste duguljaste izbočine raspoređene u jednakim razmacima. Oštećen i rekonstruiran. Mjere: visina 22,5 cm, promjer otvora 21 cm, promjer srodine čupa 22 cm, promjer dna 12 cm.

6. Ulomak čupa od žuto-smeđe grube gline (tab. VII, 15) po svojoj prilici jednakog oblika i sličnih dimenzija kao prethodni.

7. Ulomci od žućkasto-smeđe grube gline što su pripadali različitim čupovima (tab. VII, 16—20) sličnim kao pod br. 5 i 6. Uočljive su izbočine duguljaste i poput bradavica.

8. Plitka zdjela od crnkasto-smeđe gline (tab. IV, 5), koja je pri otvoru zavijeta prema unutra, a dno joj je naznačeno malom kružnom zaravljenom plohom. Djelomično oštećena i rekonstruirana. Mjere: visina 7 cm, promjer otvora 18,5 cm, promjer trbuha 21 cm.

9. Plitka zdjela od crnkasto-smeđe gline (tab. IV, 7) analogna prethodnoj, samo nešto manja, a kružna ploha dna joj je s vanjske strane udubljena. Djelomično oštećena i rekonstruirana. Mjere: visina 6 cm, promjer otvora 17 cm, promjer trbuha 19 cm.

10. Plitka zdjela od crnkasto-smeđe gline (tab. IV, 6) analogna prethodnoj, samo manja. Dosta oštećena i rekonstruirana. Mjere: visina 4,5 cm, promjer otvora 14,5 cm, promjer trbuha 16 cm.

11. Mala zdjelica od crveno obojene gline (tab. VII, 1) tankih stijenki, iskonski ukrašena motivom meandra izvedenim crno obojenim prugama na koje su bile aplicirane trake kositrenog lima. Ukrašen meandra i kositreni lim sačuvali su se samo u tragovima. Zdjelica je polukuglastog oblika s povišenim dnom, a ručkom u obliku stilizirane ptičje glave, ukrašenom poprečnim naizmjeničnim crno i crveno obojenim prugama iskonski obloženim također kositrenim limom, što se sačuvao samo u tragovima. Ukrašen meandra nije bilo moguće rekonstruirati. Mjere: visina 4,7 cm, promjer otvora 7,8 cm, promjer trbuha 8,4 cm, promjer dna 3 cm.

12. Ulomci dviju malih zdjelica (tab. VII, 2—7) po obliku i ukrasu analognih prethodnoj, samo je jedna ispod ruba otvora imala uokolo utisnutu udubinu poput kanelure. Zdjelice se nisu mogle rekonstruirati, a isto tako ni ukras meandra.

13. Ulomci male zdjelice od crno grafitirane gline (tab. VII, 8—10). Zdjelica je imala ravan vrat pri otvoru lagano izvijen i blago naglašeni trbuh ukrašen naizmjenično u prugama plitkim uskim kanelurama i udubnim vertikalnim crtama. Ručka je trakasta izdignuta iznad otvora i po sredini blago udubena. Zdjelica se nije mogla rekonstruirati.

14. Ulomci male zdjelice (tab. VII, 12, 13) od crnkaste gline po obliku slične kao ona pod br. 13, samo veće i bez tragova grafita.

15. Ulomak male kupe na nozi (tab. VII, 11) od crnkasto-smeđe gline. Oblik kupe nije moguće odrediti jer joj nedostaje gotovo čitav gornji dio, a i noga je samo djelomično sačuvana.

16. Ulomci situle od brončanog lima (tab. VIII, 1—21). Pri pokušaju rekonstrukcije moglo se ustanoviti da je promjer otvora situle imao cca 32 cm. Sačuvao se malo veći ulomak ruba otvora (tab. VIII, 1) s iskucanim ispupčenim rebrom i poput cjevčice prema vani uvrnutim rubom, učvršćenim provučenom debljom brončanom žicom, te još tri mala ulomka ruba (tab. VIII, 2—4), kao i tri ulomka sa zakovicama od ataša (tab. VIII, 5—7) i jedna karika za ručku (tab. VIII, 8). Osim toga nađeno je više ulomaka od stijenki situle (tab. VIII, 9—21) ukrašenih u tehnici iskucavanja ornamentom malih točkica, većih izbočenih točaka i koncentričnih kružica. Uz ulomke situle otkriveni su komadi drva (tab. VIII, 22—26) debljine do 3 cm, a na njih su bili priljubljeni ulomci brončanog lima s iskucanim ornamentom od stijenki situle. Može se pretpostaviti da je situla iznutra bila obložena drvom, tj. imala je od drva izdubeno jezgro debljine do 3 cm. Visina situle i način na koji je oplata od brončanog lima bila pričvršćena na drveno jezgro ne može se rekonstruirati jer se od čitavog predmeta sačuvao samo manji dio ulomaka.

Tumulus »Gamulica« kod Martijanca svakako pripada skupini tumulusa istočnoalpskog halštatskog kruga Donje Austrije, Kranjske, Stajerske, a također i Transdanubije. On nije iznimka na području južno od Drave, iako dosad tumulusi na tom prostoru nisu bili registrirani, ali o tome će biti riječi kasnije. Za njegovo vremensko određivanje i kulturnu pripadnost svakako su najznačajnije dvije žare (tab. IV, 1, 2) od tamnocrvene obojene gline čija je vanjska površina dobro uglučana. One su ukrašene dosta kompliciranim stilizacijama motiva meandra (tab. V, VI), koji je na žarama bio najprije izveden crno bojenim trakama širine 0,5—0,6 cm. Na ovaj crno bojeni ornament pričvršćene su aplikacije tankog lima reznog u trakama iste širine kao i bojeni ornament. Ispod otvora na vratu žare imaju ukras šahovskih polja naizmjenično crvenih i crnih u tri reda, i to tako da je i na crna polja bio apliciran metal. Sira crno obojena traka s unutrašnje strane otvora i crno obojeni široki pojas na dnu posude nisu obloženi metalom. Metalne su se aplikacije sačuvale samo djelomično, a s obzirom da su žare bile nasilno slupane i ulomci porazbacani, aplikacije su znatnim dijelom otpale prigodom vađenja ulomaka iz zemlje; one su mjestimično tako korodirale da je od njih ostao samo trag bjelkaste materije. Metalne su aplikacije kemijski analizirane u Mineraloškom institutu Sveučilišta u Frankfurtu⁴, i tom prilikom dobiveni su slijedeći podaci:

ustanovljeno:	nije ustanovljeno:
Sn	Sb
Pb	Co
Cu	Ni
Mn ponešto	An
Fe ponešto	Ag
Mg u tragovima	Bi

Prema analizi osnovni je materijal od kojeg se sastoje aplikacije kositar sa primjesom olova u nešto manjem omjeru, a u znatno manjoj količini ili u tragovima s primjesama mangana, željeza i magnezija.

S obzirom da je ukrašavanje keramike motivom meandra izvedenim apliciranjem traka od metala u Jugoslaviji dosta rijetko zapaženo, potrebno se osvrnuti opširnije na tu pojavu. O podrijetlu meandra uopće kao ukrasnog motiva, bez obzira na način kako je izveden, postoje različita mišljenja. Tako su npr. mišljenja Aberg⁵, da je meandar u srednju i sjevernu Italiju došao iz Grčke i Akerströma⁶, da meandar kulture Villanova ima svoj korijen u antičkom slikarstvu na vazama, danas otklonjena, ovo posljednje zbog apsurdnosti takve teze iz kronoloških razloga⁷. Svakako se pojava meandra u Italiji može fiksirati u puno Protovillanova vrijeme, iako ima i nekih ranijih sporadičnih pojava meandra na keramici bronca

⁴ Za izvršenje ove analize zahvaljujem dr. H. J. Handtu, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz.

⁵ N. Aberg, *Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie*, I, 1930, p. 57.

⁶ A. Akerström, *Der geometrische Stil Italiens*, 1953, p. 131 sqq.

⁷ Vidi kritički osvrt na te teze kao i uopće o podrijetlu meandra H. Müller-Karpe, *Römisch-Germanische Forschungen*, 22, 1959, p. 50, n. 5, 6, 7.

D stupnja⁸, dok najraniji primjerci u Grčkoj pripadaju kasnoj protogeometrijskoj fazi.⁹ Veoma rasprostranjen i obiljubljen motiv meandra u švicarskim sojenicima može se datirati od razvijenog halštata A stupnja, iako pretežni broj nalaza pripada vremenu halštata B¹⁰. Pojava meandra u Švicarskoj bila bi nešto starija od pojave meandra u Grčkoj¹¹, ali ostaje otvoreno pitanje da li je meandar Švicarske preuzet iz Protovillanova kulture, kako je to pretpostavljao Kossack¹². Vjerojatnije je da je meandar i u Švicarskoj i u Italiji imao zajednički korijen negdje na području sjeveroistočnog Balkana, iako ta opravdana Merhartova teorija¹³ nema još, s obzirom na ovu hipotezu, konačnu potvrdu. To vrijedi prvenstveno za asimetrični meandar, koji nas u vezi s nalazom iz Martijanca u prvom redu zanima, jer još nije objašnjeno kada i na koji način bi taj ornament iz sjevero-balkanskog područja došao u švicarske Alpe¹⁴. Svakako je od značaja konstatacija Miložića da je meandar na keramici kasne faze skupine Vatin-Žuto Brdo, što ga se može datirati u vrijeme kasne bronce (Reinecke bronca D), stariji od kasnoprotoegeometrijskog meandra iz Grčke¹⁵, odnosno i od meandra kulture Protovillanova i od onog u Švicarskoj. Prema tome bi korijen tog ukrasnog motiva trebalo povezati s banatskim Podunavljem. Najpotpuniju studiju o problematici prethistorijskog meandra u prvom tisućljeću nesumnjivo dugujemo Merhartu, koji ističe Istru kao važno žarište meandra, ali ipak u njoj ne vidi ishodište tog ornamenta, koji je došao i u Istru i u istočno-alpski halštatski krug iz drugog zajedničkog izvora¹⁶. Svakako je zanimljivo napomenuti da je u velikoj brončanoj ostavi iz špilje u Škocijanu, što pripada uglavnom mlađoj kulturi grobnih polja sa žarama, uočen jedan primjerak lima s ukrasom meandra¹⁷. Složeni meandar karakterističan je za srednju i sjevernu Italiju, gdje on preko Villanova i starije Benacci kulture traje dalje u vrijeme Este II i III, te i na području kulture uz Soču (Santa Lucia) do u puni halštat C¹⁸. S ovim meandrom imaju dodirnih tačaka odgovarajući nalazi ranog i punog halštata C u jugoistočnim Alpama, sjeverozapadnom Balkanu i zapadnim krajevima Panonske nizine (Transdanubija). To valja imati na umu pri vrednovanju kneževskog groba iz tumulusa kod Martijanca u gornjoj Podravini.

Motiv meandra na keramici bio je češće izveden, uz tehnike bojenja ili urezivanja u glinu i aplaciranjem metalnih lamela, ali se tom načinu ukrašavanja, pogotovu u starijim nalazima, nije pridavala dovoljna pažnja, jer je od korodiranog metala često ostajao samo trag bjelkaste smjese, koja se pretežno tumačila kao

⁸ H. Müller-Karpe, o. c., p. 50.

⁹ V. Miložić, *Archäologischer Anzeiger*, 1948/49, p. 34.

¹⁰ V. Gessner, *Die geometrische Ornamentik der spätbronzezeitlichen Pfahlbaukreise der Schweiz*, 1948, p. 23.

¹¹ V. Gessner, *Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Actes de la IIIe Session, Zürich, 1950*, p. 254 sq.

¹² G. Kossack, *Atti del I^o Congresso internazionale di preistoria e protoistoria mediterranea*, Firenze, 1950, p. 390.

¹³ G. Merhart, *Festschrift des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, II, 1952, p. 6 sqq.

¹⁴ J. Sundwall, *Acta Acad. Aboensis*, V, 1928, p. 14 sq.

¹⁵ V. Miložić, o. c., p. 34.

¹⁶ G. Merhart, o. c., p. 14.

¹⁷ J. Szombathy, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, II, 2, 1913, p. 161, fig. 174. — G. Merhart, o. c., p. 9.

¹⁸ D. R. Mac Iver, *Villanovans and early Etruscans*, 1924, passim. — D. R. Mac Iver, *The iron age in Italy*, 1927, passim.

ostatak boje. Osim kositra, za oblaganje meandra upotrebljavano je katkad olovo, dok se bronca najčešće primjenjivala u obliku malih čavlića utisnutih u glinu, kojima su se oblikovali različiti geometrijski ornamenti. Ovaj način ukrašavanja, u Jugoslaviji rasprostranjen uglavnom na području Slovenije halštat C vremena, predstavlja posebnu pojavu, kao i apliciranje brončanih na proboj rađenih pločica, pa to ostavljamo po strani. Ukrašavanju keramike apliciranjem metala uopće, pa i motivu meandra, posvećena je posebna studija švedskog arheologa B. Stjernquist s nizom arheoloških i tehnoloških podataka¹⁹. Zanimljiva je konstatacija da su aplikacije lamela od kositra ili olova bile pričvršćene na površinu keramike, nakon njezinog pečenja, pomoću neke smolaste materije, što je izgleda na sličan način bilo izvedeno i kod metalnih aplikacija na žarama iz Martijanca. Autor, na osnovu statistike, dolazi do zaključka da je keramika s ukrasom metalnih aplikacija imala široku primjenu u ritualne ili pogrebne svrhe. Za ukrašavanje keramike, vrlo često motivom meandra, svakako je najširu primjenu imao kositar, i to na prostranom teritoriju od istočne Francuske, Švicarske, južne Njemačke i Austrije do srednje i sjeverne Italije, zatim Istre i panonskog područja, u dosta širokom vremenskom rasponu pretežno stupnjeva halštat B i C. Međutim, baš za nalaze keramike s motivom meandra s teritorija Jugoslavije, napose Istre, teško je sa sigurnošću ustanoviti kojom je vrsti metala on bio apliciran, da li s kositrom ili olovom, jer su analize vrlo rijetko sprovedene, a podaci na koje nailazimo u starijoj literaturi nisu pouzdani²⁰.

Analizirajući materijal martijanačkog tumulusa, prvenstveno ćemo uzeti u obzir područje sjeverozapadnog Balkana zajedno s Istrom, Podunavlja i istočnih Alpa, jer na tom prostoru treba tražiti ishodište kako ukrasa, tako i oblika keramičkih priloga ovog grobnog nalaza. Žare iz Martijanca, kao i mala zdjelica i ulomci što pripadaju još dvjema analognim zdjelicama (tab. IV, 1—2, VII, 1—7), s obzirom na motiv meandra i njegov način izvedbe bojenim crnim trakama na crvenoj podlozi s aplikacijama kositra, rijetka su pojava na teritoriju međurječja Drave, Dunava i Save. Ipak možemo na tom prostoru ukazati na direktnu analogiju baš takvog načina ukrašavanja keramike, a isto tako i oblika žara i malih zdjelica, unutar opsežnog keramičkog materijala velike i poznate nekropole Dalj. Dva askosa s ručkama u obliku stilizirane životinje, vjerojatno bovida (tab. IX, 3—4) i dvije male zdjelice s ručkama u obliku stilizirane ptičje glave (tab. IX, 1—2), otkriveni su u daljskoj nekropoli na položaju Busija²¹, a dospjeli su u zagrebački muzej nažalost kao slučajan nalaz bez podataka o zatvorenoj grobnoj cjelini, iako su nađeni zajedno, tj. pripadali su jednom grobu. Askosi i zdjelice imali su iskonski ukras crno bojenog, po svoj prilici pravilnog, meandra na crvenoj uglačanoj podlozi, ali se on danas, zbog loše konzervacije i nestručnog pranja, može uočiti samo mjestimično u tragovima (npr. na zdjelici tab. IX, 1). Prema arhivskim

¹⁹ B. Stjernquist, *Meddelanden fran Lunds Universitets Historiska museum*, 1958, pp. 107—169.

²⁰ Prema podacima, kojima je raspolagala B. Stjernquist, o. c., pp. 140, 142, čini se da je u Istri prevladavala upotreba olova.

²¹ V. Hoffiller, *Corpus Vasorum Antiquorum, Yougoslavie*, Zagreb, fasc. 2, 1938, p. 15 sq., tab. 34, 1—4.

zabilješkama je ukras meandra, čini se, imao metalne aplikacije, od kojih se nije ništa sačuvalo, a ne znamo niti, da li je to bio kositar ili olovo. Zdjelice su u obliku analogne zdjelicama iz Martijanca, a isto tako je ovaj daljski nalaz po fakturi posuda s crveno glačanom površinom i ukrasom meandra veoma srodan martijanačkim žarama. Ručka sa stiliziranom ptičjom glavom na zdjelicama oba nalaza rijetka je pojava kako u međurječju, tako i u istočnoalpskom prostoru. Prema Merhartu one su raširene pretežno na području bojene keramike sa svijetlom podlogom u Šleziji, Češkoj i Gornjoj Falačkoj u starijem razdoblju halštata, ali ih pozna također i srednja Italija²². Međutim oblik martijanačkih i daljskih zdjelica ima svoj korijen u mlađoj kulturi grobnih polja sa žarama podunavskog i istočnoalpskog područja (npr. Ruše), gdje su u punom halstatu u jednostavnoj izradi vrlo česti inventar grobova (npr. u Dalju)²³.

Velika daljska nekropola²⁴ na strmoj desnoj obali Dunava nije u dovoljnoj mjeri sistematski istražena, a njezine su grobne cjeline pomiješane većim dijelom za vrijeme samog iskopavanja, tako da su danas samo još djelomično sačuvane. Mnogi pojedinačni nalazi ove nekropole, koja je sadržavala uglavnom grobove sa žarama, dospjeli su također u inozemne muzeje²⁵. Daljska nekropola, kao i njoj srodne i geografski bliske velike nekropole Batina²⁶ i Vukovar²⁷, počinje pri završetku trajanja mlađe kulture grobnih polja sa žarama i nastavlja tradiciju te kulture kroz razvijeni halstat, a djelomično čak do u ranolatensko vrijeme, i u načinu sahranjivanja, i u oblicima keramike tzv. daljskog tipa, koja je karakteristična za panonsko Podunavlje. Zanimljiva je činjenica da su velike žare kneževskog tumulusa kod Martijanca po svom obliku gotovo identične mnogim daljskim primjercima žara²⁸ (tako npr. žari iz groba 7, tab. IX, 5), a ove su inače značajne za tu nekropolu. Isto tako i plitke zdjele iz martijanačkog tumulusa (tab. IV, 5—7) imaju brojne analogije u srodnim zdjelama iz Dalja²⁹, kao i gruba žuto smeđa keramika čupova martijanačkog nalaza s ravno odrezanim otvorom, ispupčenjima uglatim ili poput bradavica i vijencem tzv. »Tupfenleisten« ornamenta (tab. VII, 16—20)³⁰, te ulomak kupe na nozi (tab. VII, 11)³¹. Daljska je nekropola osim keramike dala velik broj kovinskih priloga, koji se danas nažalost uglavnom ne mogu povezati u grobne cjeline s keramikom, a većim su dijelom neobjavljeni. Iako ovdje

²² G. Merhart, o. c., p. 28 sq., tab. II, 8—16.

²³ V. Hoffiller, o. c., tab. XXIII, 1—12.

²⁴ V. G. Childe, *The Danube in prehistory*, 1929, pp. 388, 400, 407. — V. Hoffiller, o. c., pp. 1—17, tab. 1—36. — F. Holste, *Wiener Prähistorische Zeitschrift*, XXVII, 1940, pp. 17, 22 sqq.

²⁵ Tako npr. u Naturhistorisches Museum Wien, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, te Museum Keszthely. — Vidi S. Gallus i T. Horváth, *Dissertationes Pannonicae*, II ser. 9, 1939, p. 24 sqq., tab. XXXVII, XXXVIII, LV (sa svom starijom literaturom). — M. Ebert, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts*, XI, 1908, p. 259, fig. 114—120.

²⁶ V. G. Childe, o. c., pp. 388, 400, 405, 407. — S. Gallus i T. Horváth, o. c., pp. 13 sq., 17, 27 sq., tab. VIII, XXXIV—XXXVI, LIV (sa svom starijom literaturom). — G. Kossack, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz*, I, 1953, fig. 11. — A. Mozsolics, *Acta Archaeologica Acad. Scient. Hungar.*, V, 1955, p. 35 sq.

²⁷ Z. Vinski, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 60, 1955, p. 235 sqq., fig. 4, 5, 10—12.

²⁸ V. Hoffiller, o. c., tab. 2, 2; 3, 1, 2; 5, 5 itd.

²⁹ V. Hoffiller, o. c., tab. 29, 7; 31, 4, 8 itd.

³⁰ V. Hoffiller, o. c., tab. 11, 3, 8; 12, 5, 6.

³¹ V. Hoffiller, o. c., tab. 22, 1—5.

ne ulazimo u analizu tog materijala, sumarno se može reći da su najsignifikantniji prilozi slijedeći: bronce tračko-kimerijskog značaja, zatim lučne dvopetljaste fibule »balkanskog« glasinačkog tipa, fibule tipa Vače, lučne fibule s uglatim čvorovima na luku i naočaraste fibule panonskog podrijetla, fibule s narebrenim lukom tipa St. Lucia (Most na Soči) itd., sve materijal od početnog do završnog vremena stupnja halštat C. Osim toga postoji cijeli niz metalnih priloga, kao npr. »astragalni« pojasevi, fibule tipa Štrpci, fibule tipa Kuzmin, tzv. omega-igle, fibule ranolatenske sheme 4. stoljeća i drugi nakit balkanskog ili ilirogrčkog podrijetla, koji ukazuju na dugo trajanje daljske nekropole, odnosno na postojanje jednog starijeg i jednog mlađeg horizonta. Prema brončanim priložima starijeg horizonta jasno se manifestiraju kulturni utjecaji i iz balkanskog ilirskog središta, i iz istočnoalpskog halštatskog kulturnog kruga, uz regionalne panonske elemente. Keramika daljske nekropole starijeg horizonta može se povezati s keramikom groblja Füzesabony i mlađim horizontom groblja Stillfried³², kao i s mlađim horizontom skupina Vâl u Transdanubiji³³ i Ruše u slovenskoj Podravini³⁴. Iako ne ulazimo ovdje u analizu keramike daljske i njoj srodnih nekropola, koja je u glavnim crtama vrednovana u literaturi³⁵, valja istaknuti da ta keramika predstavlja veću skupinu nastalu na panonskom tlu. Ona je proizvod panonske kulture grobnih polja sa žarama formirane na tradiciji keramičkih oblika tamošnjih groblja s paljevinom ranog i srednjeg brončanog doba (npr. nekropola Surčin) a s nastavkom trajanja i u kasnije vrijeme, kada je inače u Srednjoj Evropi kultura grobnih polja sa žarama uglavnom već prestala djelovati. Ona teži tipološki prema Srednjoj Evropi putem Dunava i Drave, te ima srodnosti s pojedinim oblicima keramike i ukrasa s područja Transdanubije, istočnih Alpa, Istre i srednje i sjeverne Italije³⁶. Južno na balkanskom tlu, i to u Bosni, najvidljivije su paralele s keramikom tipa Dalj u Posavini na keramici žarnih grobova Donje Doline³⁷. Zanimljivo je, da žutosmeđi ćup s uglatim izbočinama iz tumulusa kod Martijanca i ostala gruba keramika s bradavičastim ispupčenjima (tab. VII, 14—20), kao i zdjele (tab. IV, 5—7) imaju izravne brojne analogije u keramici Donje Doline³⁸. Pojedini su primjerci glinenih piramida iz Donje Doline ukrašeni motivom meandra³⁹, a njih također navodi Merhart u svojoj studiji o vezi Podunavlja i srednje Italije uspoređujući ih sa srodnim piramidama lokaliteta Canale-Janchina⁴⁰. U nekropoli Dalj takve piramide nisu otkrivene, one su u međurječju uopće rijetke; ovdje donosimo jedini nama poznati neobjavljeni primjerak slučajnog nalaza iz Kutjeva (kot. Slavonska

³² S. Gallus i T. Horváth, o. c., p. 26, n. 68, 69.

³³ F. Holste, o. c., p. 22 sqq. — Cf. E. Patek, Conference archeologique etc., 1955, p. 136 sqq.

³⁴ F. Holste, ibidem. — Cf. H. Müller—Karpe, o. c., p. 116 sqq., tab. 108—115.

³⁵ Cf. G. Merhart, Bonner Jahrbücher, 147, 1942, p. 22 sqq. — V. G. Childe, Prehistoric migrations in Europe, 1950, p. 194. — H. Müller—Karpe, o. c., p. 118 sqq.

³⁶ G. Merhart, ibidem.

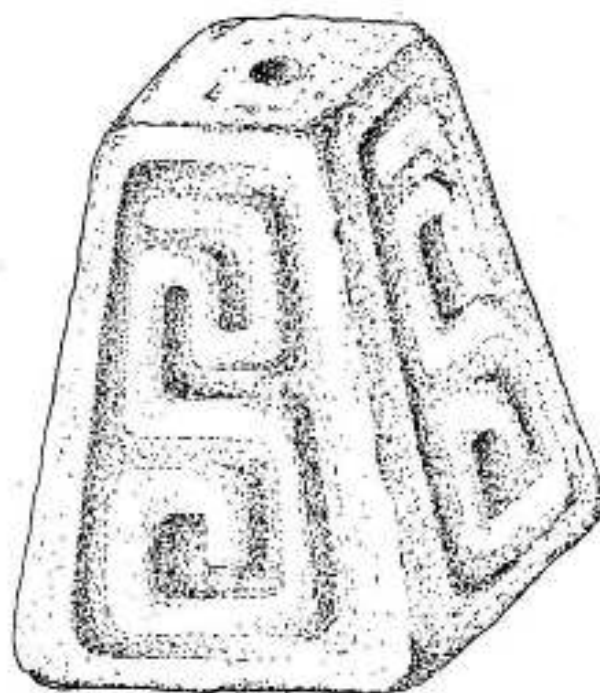
³⁷ C. Truhelka, Wiss. Mitt. aus Bosnien u. Hercegovina, IX, 1904, p. 81 sqq.

³⁸ C. Truhelka, o. c., za ćup cf. tab. XIX, 5, LV, 7, 8, 11, LXII, 8, LXXIV, 1, LXXVI, 13, LXXVIII, 1—3; za zdjele cf. tab. XLII, 2, LII, 4, 5.

³⁹ C. Truhelka, o. c., tab. XXIII, ta—b.

⁴⁰ G. Merhart, o. c., p. 27.

Požega) s reljefnim ukrasom meandra (sl. 1). To je ujedno, osim daljskih askosa i zdjelica i martijanačkih žara, jedini poznati keramički primjerak s ukrasom meandra u međurječju. Južnije na Balkanu u gorovitom predjelu Bosne, pojedini keramički primjerci s naseobina Ripač na Uni⁴¹ i Gradina na izvoru Rame⁴² pokazuju izvjesnu srodnost s odgovarajućim primjercima keramike skupine Ruše, a donekle i Dalja, iako početak daljske nekropole vremenski odgovara otprilike završnoj razvojnoj fazi nekropole Ruše. Zuto-smeđi ćup iz Martijanca ima analogiju također u nešto starijem primjerku ćupa s Gradine na izvoru Rame⁴³ iz za-

Sl. 1. Kutjevo, okolica.

vršnog vremena mlade kulture grobnih polja sa žarama. Na teritoriju Bosne u Pounju nekropola u Jezerinama sadrži keramičke primjerkе urni i vrčeva ukrašenih na crvenoj podlozi crno bojenim motivom jednostavnog zupčastog meandra te kuka i kratkih vertikalnih crta, slično kao jedna od žara iz Martijanca (tab. VI),⁴⁴ što je svakako zanimljiv podatak, iako je taj materijal u Jezerinama nešto mlađi od martijanačkog nalaza. Na sjeverozapadnom rubnom području Balkana u Istri bogati halštatski keramički prilozi kastelijera ukrašeni su češće motivom bojenog meandra, što je katkad apliciran metalom, tako npr. u Picugima, Visa-

⁴¹ W. Radimsky, *Wiss. Mitt. aus Bosnien u. Hercegovina*, V, 1897, tab. XXVIII, 163, XXIX, 192—194 etc.

⁴² V. Čurčić, *Wiss. Mitt. aus Bosnien u. Hercegovina*, VIII, 1902, fig. 18—29.

⁴³ V. Čurčić, o. c., fig. 20.

⁴⁴ W. Radimsky, *Wiss. Mitt. aus Bosnien u. Hercegovina*, III, 1895, fig. 117, 160, 247, 272, 366.

čama (*Nesactium*), nekropolama u Puli i u Bermu itd.⁴⁵ Nažalost svi ti važni lokaliteti nisu sistematski objavljeni, pa je često teško utvrditi kojom je vrsti metala meandar bio apliciran, naime da li kositrom ili olovom, a kada je bio izveden samo u boji. To vrijedi i za nekropolu St. Lucia (Most na Soči) sjeverno od Istre u dolini Soče s nizom primjeraka keramike ukrašene meandrom⁴⁶, koju ovdje spominjemo radi povezanosti s istarskim materijalom, iako ona geografski pripada sklopu jugoistočnih Alpa. Treba istaknuti da je na istarskom području meandar osebujnog obilježja i koncipiran najčešće koso. Ovu njegovu karakteristiku ističe Merhart i smatra da uzori za ovakvu koncepciju nisu potekli iz Italije. Analizirajući određeni tip čupa, koji se javlja u nalazima nekropola u Puli, u Visočama, St. Lucii ukrašen češće spomenutim motivom kosog meandra, on u obliku srodne uzore nalazi izvan italskog područja, i to na gradini kod izvora Rame, u Ripču, Jezerinama, i grupama Dalj, Stillfried i Ruše⁴⁷. Kao što je već izloženo, s nekim nalazima unutar ovih lokaliteta materijal martijanačkog tumulusa pokazuje također srodnosti, iako su neki od njih nešto starijeg datuma (npr. Gradina i Ripač), a koncepcija meandra na žarama iz Martijanca (pogotovu žara tab. VI) srodna je koncepciji istarskog kosog meandra.

Za nalaz iz Martijanca valja na teritoriju Jugoslavije tražiti analogije još u Sloveniji, i to kako za sam tumulus, o čemu će kasnije biti riječi, tako i za njegove priloge. Na području Kranjske u nekropoli u Kandiji kod Novog Mesta⁴⁸ kneževski skeletni grob osim situle, tronoga, cjedila, sve od bronce, zatim noža, ostiju, sjekire, žvala i dijelova konjske orme od željeza, i ukrasne igle sa zrnima od jantara, sadrži, uz ostale keramičke ulomke, još tri velike glinene crvene posude ukrašene crno bojenim geometrijskim ornamentom s tragovima bijele mase, što je po svoj prilici ostatak aplikacija metalnih lamela⁴⁹. Starè inventar ovog groba datira u razvijeni halštatski C. Poznati grob iz Vrhpolja kod Stične također u Kranjskoj, s oklopom, mačem tipa Mörieger, brončanom zdjelicom i ostalim metalnim priložima, ima još četiri glinena čupa s punktiranim ornamentom meandra i ostatke od četiri glinena poklopca, što su vjerojatno pripadali čupovima, ukrašena također punktiranim meandrom⁵⁰. Punktirane jamice ispunjene su bijelom smjesom (prema Ložaru kaolinom?), a na poklopcima su jamice spojene međusobno hjelkastim prugama, što ukazuje, da je ornament meandra ovih posuda iznad punktiranih

⁴⁵ Važnija literatura za navedene lokalitete: Picugi: A. Amoroso, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, V, 1—2, 1889, pp. 225—261. — Visoče (*Nesactium*): A. Puschi, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, vol. unico, 1905, pp. 3—202. — M. Hoernes, *Jahrbuch der Zentral-Kommission für Denkmalspflege*, III, 1, 1905, p. 325 sq. — Pula: A. Gnirs, *Jahrbuch der Zentral-Kommission für Denkmalspflege*, I, 1903, pp. 61—69. — A. Gnirs, *Istria praeromana*, 1925, pp. 449—5. — Beram: K. Mosel, *Sitzungsberichte der Wiener kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Mathematisch-Naturwissenschaftliche Klasse*, LXXXIX,

1884, p. 16 sq. — A. Amoroso, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, I, 1884, pp. 53—74.

⁴⁶ C. Marchesetti, *Bullettino della Società adriatica di scienze naturali*, XV, 1893, passim, tab. III.

⁴⁷ G. Merhart, o. c., p. 28 sq.

⁴⁸ Dekropola nije još objavljena, iskopavanja je vršio 1941. g. R. Ložar. Materijal čuva Narodni muzej u Ljubljani.

⁴⁹ F. Starè, *Zbornik Filozofske fakultete, Ljubljana*, II, 1955, p. 108.

⁵⁰ R. Ložar, *Glasnik muzejskoga društva za Slovenijo*, XVIII, 3—4, 1937, p. 73 sqq., fig. 5, 1—4.

jamica po svoj prilici bio izveden apliciranjem tankih metalnih lamela. Metalne lamele su, naime, na keramiku bile pričvršćene obično pomoću smolaste smjese, a vrlo često je, radi preciznije izvedbe ukrasa i lakšeg apliciranja, ornamentat bio najprije označen bojom, kao npr. u Martijancu, ili urezivanjem crta ili jamica u glinu⁵¹. Ovaj grob iz Vrhpolja kod Stične datirao je Grabrovec u vrijeme punog halštata C, tj. u 7. stoljeće ili možda oko 600. g.⁵² Sam grob iz Novog Mesta sadrži malu zdjelicu od crvene gline, koja je u obliku srodna malim zdjelicama iz Martijanca, iako s drugačije oblikovanom ručkom, što upućuje također na njihovo datiranje u 7. stoljeće.⁵³ S područja Štajerske poznato nam je nekoliko lokaliteta s nalazima keramike ukrašene slično onoj iz Martijanca. Tako se npr. među keramičkim materijalom tumulusa u Libni⁵⁴ može ukazati na par ulomaka crvene boje s geometrijskim ornamentom označenim bjelkastom pastoznom naslagom, koja je ostatak aplikacije korodiranih metalnih lamela. Tumulusi lokaliteta Spodne Podlože u Ptujском polju⁵⁵ s grobovima sa paljevinom sadrže pretežno u ulomcima trbušaste urne cilindričnog vrata i izvijenog otvora poput onih iz Martijanca i navedenih daljskih primjeraka, od kojih neki na crvenoj podlozi imaju ukras meandra uočljiv po bjelkastim tragovima od korodiranih metalnih lamela⁵⁶. Prema tipu ove se žare mogu datirati u vrijeme razvijenog stupnja halštat C kao i keramički materijal iz Libne, koji međutim po svoj prilici djelomično zadire i u mlađe vrijeme. S naselja Poštela kod Maribora⁵⁷, uz ostalu keramiku, brojni su ulomci koji na crvenoj podlozi imaju crno bojeni meandar. Da li je on bio obložen lamelama slično kao urne iz Martijanca, ne može se bez analize ustvrditi. Ovi podaci iz Slovenije vjerojatno nisu potpuni, ali oni ipak pokazuju da je na jugoslavenskom teritoriju Kranjske i Štajerske, odnosno na prostoru bliskom nalazu iz Martijanca, bio u upotrebi način ukrašavanja keramike motivom meandra obloženim metalnim lamelama u vrijeme stupnja halštat C. Poznato je da halštat Kranjske obiluje ukrašavanjem keramike metalnim aplikacijama, ali se tu radi o sasvim drugačijoj tehnici ukrašavanja pomoću brončanih čavlića⁵⁸ i drugačijim motivima, pa te nalaze ovdje ostavljamo po strani.

Kako je već istaknuto nalaz tumulusa kod Martijanca pripada halštatskom krugu jugoistočnih Alpa s paralelama također na južnopanonskom prostoru, dakle i u Transdanubiji, koja je naročito u vrijeme halštata C kulturno povezana s istočnoalpskim područjem⁵⁹. Prema tome treba daljnje analogije tražiti na današnjem teritoriju Austrije i Mađarske, odakle ćemo navesti nekolicinu markantnijih pri-

⁵¹ B. Stjernquist, o. c., p. 152 sq.

⁵² S. Grabrovec, *Situla*, I, 1960, pp. 49, 53.

⁵³ S. Grabrovec, o. c., p. 48, fig. 9, 6.

⁵⁴ Usmeni podatak F. Starè. Spomenuti materijal nije objavljen, čuva ga Posavski muzej u Brežicama, dok se pretežni dio nalaza iz tumulusa u Libni čuva u Joanneumu u Grazu.

⁵⁵ Inventar grobova ovih tumulusa nije objavljen, čuva ga Mestni muzej u Ptuj. Cf. V. Skrabar, *Mitteilungen der k. k. Zentralkommission*, III s. V, 1906, Beilage col. 363

sq. — J. Klemenc i B. Saria, *Blatt Rogatec*, 1939, p. 47.

⁵⁶ Podatak F. Starè i I. Mikl, Ptuj.

⁵⁷ W. Schmid, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, II, 3, 1915, p. 232 sqq. — Materijal inače nije objavljen, čuva ga Pokrajinski muzej u Mariboru.

⁵⁸ Npr. keramika iz Smarjete kod Novog Mesta, Magdalenske gore kod Smarja itd.

⁵⁹ J. Lázár, *Acta Antiqua Acad. Scient. Hungar.*, V, 1—4, 1957, p. 36 sqq.

mjera, po kojima se može slijediti približna rasprostranjenost te regionalne halštatske skupine s kojom je tumulus kod Martijanca bliže povezan. Iz austrijskih krajeva Štajerske spomenut ćemo iz okolice Graca poznate kneževske tumuluse iz Klein-Gleina⁶⁹ s bogatim i luksuzno radnim inventarom ratničke opreme, maski, brončanih posuda, i keramičkih priloga, koji u osnovi imaju srodnosti s pojedinim primjercima keramike iz Martijanca⁷⁰. Nalazi iz Klein-Gleina se, prema Merhartu, okvirno mogu datirati u vrijeme halštata C⁶², iako postoji izvjesno razilaženje u vezi s datiranjem situla⁶³, dakle približno u isto vrijeme kao i grobovi iz Novog Mesta i Vrhpolja kod Stične⁶⁴. U tom kraju Štajerske blizu jugoslavenske granice postoji još niz srodnih skupina tumulusa, čiji inventar ima također analogija s nalazom iz Martijanca. Među njima se ističu oni iz okolice Wiesa⁶⁵, po kojima je ta čitava skupina prozvana tip Wies⁶⁶. Svakako u prvom redu treba kao najbližu analogiju Martijancu istaknuti tumuluse iz Wildona na Muri⁶⁷, gdje je, uz ostalo, otkrivena slična crvena keramika sa crno bojenim prugama i bijelim aplikacijama, kao i plastični ukrasi u obliku bovida, poput onih na daljskim askosima. Posebice su za nas zanimljive dvije wildonske žare, koje su u obliku analogne martijanačkim, iako njihove metalne aplikacije ne pripadaju istom stilu ukrašavanja. Grob s tim žarama datira Grubinger u 7. stoljeće⁶⁸, dakle u vrijeme punog halštata C. Daljnje paralele treba tražiti u donjoaustrijsko-gradišćanskoj skupini lokaliteta poznatoj pod nazivom Gemeinlebern-Statzendorf⁶⁹. Osim tumulusa u samom Gemeinlebernu⁷⁰ i susjednom Langenlebernu u Donjoj Austriji⁷¹, upozoravamo na niz lokaliteta u Gradišću, kao što su Donnerskirchen, Weiden am See⁷² itd. Tumulusi tih nalazišta uglavnom pripadaju vremenu halštata C, a u obliku žara, primjeni plastičnih ukrasa bovida i pokatkad ornamentu meandra i metalnih aplikacija, oni imaju nesumnjivo dodirnih tačaka s tumulusom kod Martijanca.

U Mađarskoj valja na prvom mjestu ukazati na kraj oko Soprona (prije Ödenburg) uz austrijsku granicu, s nizom lokaliteta skupina tumulusa poput spomenutih iz Austrije. Prema raspoloživim topografskim podacima navodimo samo neke primjere. Najrodniji keramički materijal martijanačkom potječe s lokaliteta Deutschkreutz (prije Sopronkeresztur), s crveno i crno bojenim posudama i metalnom aplikacijom⁷³. Niz dodirnih tačaka ima također materijal tumulusa

⁶⁹ W. Schmid, *Præhistorische Zeitschrift*, XXIV, 3—4, 1933, pp. 219—282.

⁷⁰ W. Schmid, o. c., pp. 246, 272, fig. 15, 1—5, 47 a—b.

⁶² G. Merhart, *Festschrift des Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz*, II, 1952, p. 32 sq.

⁶³ R. Pittioni, *Archaeologia Austriaca*, 22, 1957, pp. 39—44.

⁶⁴ S. Grabovec, o. c., p. 34 sq.

⁶⁵ V. Radimsky i J. Szombathy, *Mitteilungen der Anthrop. Gesellschaft Wien*, XV, 1885, pp. 117—168, tab. VI—XII; XX, 1890, pp. 170—193.

⁶⁶ R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, 1954, p. 604 sqq.

⁶⁷ M. Grubinger, *Eiszeit und Urgeschichte*, 7, 1930, pp. 114—123.

⁶⁸ Cf. R. Pittioni, o. c., fig. 431 lijevo. — M. Grubinger, o. c., p. 121 sqq.

⁶⁹ R. Pittioni, o. c., p. 572 sqq.

⁷⁰ A. Dungal i J. Szombathy, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, I, 1903, p. 49 sqq.

⁷¹ J. Szombathy, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, I, 1903, p. 79 sqq.

⁷² R. Pittioni, o. c., p. 572 sqq., fig. 406, 409, 410, 413.

⁷³ Za ovaj podatak zahvaljujemo kolegici Gyula Nováki, Liszt Ferencz Museum, Sopron. — Cf. L. Bella, *Muzeumi és Könyvtári Értesítő*, IV, 1910, p. 132.

halštat C vremena s lokaliteta Sopron-Várhely, Sopron-Károlymagaslat, Fertőd itd.⁷⁴ Nešto južnije u zapadnoj Mađarskoj, u županiji Vas, tumulusi oko Ság-hégya sadrže crveno bojenu keramiku ukrašenu meandrima s tragovima bijele smjese (po svoj prilici ostaci korodiranog metala)⁷⁵. U županiji Veszprém tumulusi halštat C vremena pripadaju istoj skupini kao i prije spomenuti, te uz keramiku po ukrasu i fakturi srodnu martijanačkim žarama, sadrže i drugi keramički materijal, koji može služiti kao paralela zdjelama, poklopcima i ostaloj neukrašenoj keramici iz Martijanca. Tako npr. ističemo dva glavna lokaliteta s tumulusima Somlyósvásárhely i Vaszar, od kojih posebice upozoravamo na plastične ukrase hovida na crveno-crno bojenim žarama i poklopcima žara⁷⁶, poput onih na askosima iz Dalja. Južno od Blatnog jezera u županiji Somogy navodimo još kao analogiju tumuluse s lokaliteta Szalacska s keramikom ukrašenom motivom meandra⁷⁷, a s tim nalazom iz južne Mađarske približili smo se našim podravskim krajevima. Geografski položaj navedenih lokaliteta u Austriji i Mađarskoj jasno pokazuje da martijanački nalaz pripada skupini tumulusa halštat C vremena rasprostranjenih na rubu jugoistočnih Alpa i u Transdanubiji.

Osim keramičkih priloga grobu tumulusa kod Martijanca pripada još i zanimljiv i u međurječju u vrijeme punog halštata inače rijedak nalaz situle, iako doduše samo u ostacima (tab. VIII, 1-32). Na osnovu nešto većeg sačuvanog ulomka ruba (tab. VIII, 1) moglo se ustanoviti da je otvor situle bio promjera cca 32 cm, dok se njezina visina nije mogla rekonstruirati. Situla prema svemu nije imala vrat, već se neposredno od otvora koso sužavala prema dnu poput kablíća, a bila je ukrašena u pojasevima iskucanim okruglim ispupčinama i tačkicama u tzv. Punkt-Buckel-Manieri (tab. VIII, 7—21). Ti su pojasevi bili oivičeni s jednim ili više redova ispupčenih rebara. Iznutra je situla bila obložena drvom (tab. VIII, 22—26). Od ručki se sačuvalo samo nekoliko zakovica smještenih neposredno ispod ruba otvora, na većem ulomku s tragom ručke na unutrašnjoj strani, i jedna okrugla karika, pa nam njihov izgled također nije poznat (tab. VIII, 1, 5—8), ali su one vjerojatno imale oblik vertikalne trake pričvršćene na jednom kraju uz rub s unutrašnje strane situle i na drugom neposredno ispod vrata. Usprkos fragmentiranom stanju situle iz Martijanca ipak je na osnovu sačuvanih dijelova veoma vjerojatno da nju treba atribuirati skupini brončanih posuda poznatih u literaturi pod nazivom tip Kurd⁷⁸. Na to ukazuje naime položaj ručke i rebraste ispupčine ispod vrata, ali nam nažalost nedostaju elementi karakteristični za konstrukciju situla tipa Kurd. Najraniji primjerci ovih brončanih posuda

⁷⁴ S. Gallus, *Archaeologia Hungarica*, XIII, 1934, p. 3 sqq. — F. Heger, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, I, 1903, p. 41 sqq. — Osim navedene literature za podatke zahvaljujemo kolegi Gyula Nováki, Liszt Ferencz Museum, Sopron.

⁷⁵ J. Lázár, *Archaeologiai Értesítő*, 82, 2, 1955, p. 211, tab. XXXII, 6.

⁷⁶ F. Tompa, 24/25 Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 1934/35, p. 104 sq. — P. Patay, *Archäologische Funde in Ungarn*,

p. 130 sq. — E. Tomas i T. Szentléleky, *Führer Bakony Museum Veszprém*, 1959, p. 14 sq., tab. VI, VII.

⁷⁷ E. M. Kabay, *Folia Archaeologica*, XII, 1960, p. 59, tab. XII.

⁷⁸ G. Merhart, o. c., p. 29 sqq. — Ostava Kurd u Mađarskoj: J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, II, 1892, p. 73 sq.; I, 1886, tab. CIII—CVI; III, 1896, tab. CCX—CCXIII.

javlja u se u starijoj kulturi grobnih polja sa žarama i traju do u vrijeme cvatućeg halštata u neprekinutom slijedu. Merhartova teza o ovom tipu brončanih kablića, odnosno situla, mogla bi se sažeti otprilike ovako: Ishodište situla tipa Kurd treba tražiti u zapadnim krajevima Panonske nizine, odnosno u zapadnoj Transdanubiji u vrijeme starije kulture grobnih polja sa žarama, a to područje je ishodišno i za kasniji italski, i za alpski halštatski ogranak te vrste situla. On otklanja često suviše isticano stanovište o prioritetu i utjecaju italskih situla tipa Kurd na one alpskog halštatskog kruga i smatra da su naprotiv baš radionice u istočnim Alpama utjecale na one u sjevernoj i srednjoj Italiji.⁷⁹ Zanimljivo je da je pored situla iz ostave Merlara⁸⁰ u lombardijskoj ravnici, drugi najstariji primjerak situle tipa Kurd ustanovljen u Hrvatskoj, i to u velikoj ostavi iz Bizovca nedaleko od Osijeka⁸¹, koju valja datirati u rano vrijeme halštata A (s vidljivom tradicijom starijih oblika bronca D vremena). Situla tipa Kurd zastupana je u Srijemu u ostavi Prvina glava⁸², koja pripada također starijoj kulturi grobnih polja sa žarama, ali je u relativno-kronološkoj ljestvici ipak nešto mlađa od bizovačke ostave. Sama ostava Kurd u Mađarskoj županiji Tolna⁸³, koja je dala ime tom tipu situle, bit će u odnosu na ove dvije ostave najmlađa. U sjevernoj Bosni ostava iz Lukavca, koju treba datirati po našem mišljenju u početno vrijeme mlađe kulture grobnih polja sa žarama (halštat B₁), sadrži, uz ulomke brončanog kotlića i situla i jednu ručku, koja je po svoj prilici pripadala situli tipa Kurd⁸⁴. S područja Slovenije poznat je jedan primjerak situle tipa Kurd iz ostave Čermožišče⁸⁵ starije kulture grobnih polja sa žarama, i više primjeraka iz kultne ostave pretežno mlađe kulture grobnih polja sa žarama iz špilje u Skocijanu⁸⁶. Kasnije brojne situle cvatućeg halštata Slovenije pretežno u Kranjskoj — njih ne navodimo jer ih je detaljno prikazao Starè⁸⁷ — pripadaju ili kasnijem ogranku tipa Kurd u smislu Merhartove teze ili oblicima, koji imaju srodnosti sa situlama tipa Kurd po zaključcima Stareta⁸⁸. Situle iz nekropole St. Lucia kod Tolmina na Soči⁸⁹ na periferiji su spomenutog kranjskog kruga situla, a njima su srodne situle s područja Istre, npr. one iz nekropole Picugi⁹⁰ i Beram⁹¹. Prema iznesenim podacima treba upozoriti na činje-

⁷⁹ G. Merhart, o. c., pp. 29, 30, karta 5.

⁸⁰ H. Müller-Karpe, *Römisch-Germanische Forschungen*, 22, 1959, pp. 93, 95, tab. 83.

⁸¹ F. Holste, *Hortfunde Südosteuropas*, 1951, p. 4 sq., tab. 3, 4, 1—17. — Z. Vinski i K. Vinski-Gasparini, *Opuscula Archaeologica*, I, 1956, pp. 68, 81, s ispravkom datiranja te ostave u fazu halštata A₁. — N. Aberg, o. c., V, 1953, pp. 39, 54.

⁸² D. Garašanin, *Katalog metala*, 1954, p. 25 sq., tab. XIII—XV.

⁸³ G. Merhart, o. c., p. 29 sq. — Vidl ovdje bilješku 78 i 79.

⁸⁴ B. Čović, *Glasnik Zem. muz. u Sarajevu*, n. s. X, 1955, p. 91 sq., tab. I, II.

⁸⁵ F. Starè, o. c., p. 115 sq. — Cf. A. Smođič, *Arheološki Vestnik*, VI, 1, 1955, p. 82 sq.,

tab. I—IV. — Cf. W. A. v. Brunn, *Prähistorische Zeitschrift*, XXXVIII, 3/4, 1960, p. 329.

⁸⁶ J. Szombathy, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, II, 2, 1912, p. 17 sq. — G. Merhart, o. c., p. 33.

⁸⁷ F. Starè, o. c., p. 105 sq.

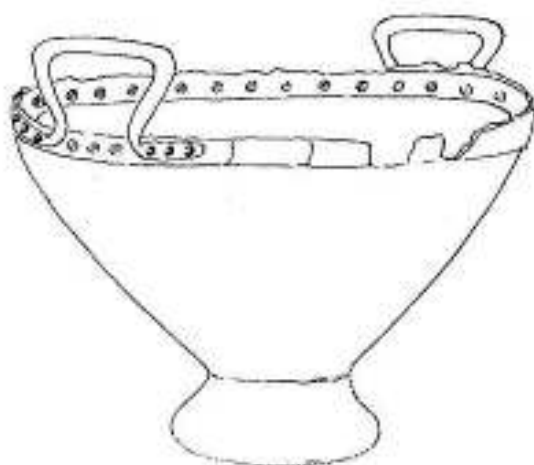
⁸⁸ F. Starè, o. c., p. 116 sq.

⁸⁹ C. Marchesetti, *Bullettino della Società adriatica di scienze naturali*, XV, 1893, tab. I—III. — Cf. F. Starè, o. c., p. 116 sq., tab. XXXI, 5—7, XXXII, 1—7, XXXIII, 1—7. — G. Merhart, o. c., tab. 21, 9, 22, 4, 6, 13.

⁹⁰ A. Amoroso, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, V, 1—2, 1889, p. 225 sq., tab. VI, 7, 9.

⁹¹ A. Amoroso, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, I, 1, 1884, p. 69 sq.

nicu da su situle tipa Kurd i njemu srodni oblici na jugoslavenskom teritoriju kako Panonije tako i jugoistočnih Alpa zastupane od najstarijih primjeraka ranog halštata A u kontinuitetu sve do u podmaklo vrijeme razvijenog halštata C. Situla iz Martijanca s obzirom na promjer otvora od 32 cm morala je biti većih dimenzija, tj. visine svakako iznad 50 cm, a to je karakteristika mlađeg ogranka situla tipa Kurd, jer su one iz vremena kulture grobnih polja sa žarama relativno manje. Motivi njezinog ukrasa u Punkt-Buckel-Manieri u pojasevima oivičenim ispupčenim rebrima srodni su načinu ukrašavanja nekih situla iz Slovenije, npr. iz nekropole St. Lucia i Kandija⁹², što pripadaju vremenu razvijenog halštata C. Situlu iz Martijanca treba datirati u to isto vrijeme, već i s obzirom na

Sl. 2, Dalj, brončana »amfora«.

ostali popratni keramički materijal, pogotovu žare, kao i obilježje samog tumulusa. Pripominje se da su prema Merhartovoj karti rasprostranjenosti⁹³ situle tipa Kurd vremena kulture grobnih polja sa žarama u Karpatskoj kotlini brojnije zastupane nego u ostalim krajevima Evrope. Naprotiv mlađe situle tipa Kurd halštatskog vremena zastupane su pretežno u istočnim Alpama i u Italiji, dok ih u panonskom prostoru uglavnom nema. U tom smislu je situla tipa Kurd iz Martijanca zanimljiva s obzirom na njezin geografski smještaj uz Dravu na panonskom tlu, odnosno na njegovom perifernom području u smjeru prema istočnoalpskom prostoru, gdje po svoj prilici treba tražiti radioničko podrijetlo te situle.

U međurječju Drave, Dunava i Save brončane posude razvijenog halštata inače su veoma rijetke za razliku od brojnih primjeraka Slovenije i Istre. U samoj nekropoli Dalj, što smo je u vezi s askosima i žarama ovdje spominjali, nađena je također i jedna oštećena brončana amfora (sl. 2), tj. samo njezin donji dio, nažalost bez bližih podataka o popratnim nalazima, koju je već odavna publicirao Reinecke⁹⁴. Merhart smatra, s obzirom na njezin oblik (strmi obris prijelaza nožice

⁹² F. Starč, o. c., tab. XXXII, 2—7, VII, 1.

⁹³ G. Merhart, o. c., p. 31, karta 5.

⁹⁴ P. Reinecke, Mitteilungen der Antrop. Gesellschaft Wien, XXVIII, 1898, p. 34, fig. 24.

u donji dio posude), da je vjerojatno rađena u Podunavlju, iako ima paralele s nekim kićenijim primjercima u Italiji⁹⁶. Osim dviju poznatih brončanih zdjelica s ručkama iz skeletnih grobova u Donjoj Dolini, zapravo na desnoj obali Save, punog halštatskog vremena⁹⁷, postoji samo još jedan grobni nalaz brončanog provjesla s krstastim atašama, što su pripadale uništenom kotliću iz Sv. Petra kod Ludberga, dakle u susjedstvu Martijanca⁹⁸. Nalaz iz Sv. Petra nije registrirao Merhart u svom djelu o brončanim posudama, a s obzirom na izduženi oblik krstastih ataša, ovo je provjeslo pripadalo kotliću vjerojatno poodmaklog halštatskog vremena, iako se, po Merhartu, baš ovaj tip brončanih posuda teško može lučiti u odnosu stupnjeva halštat C i D⁹⁹. Na kraju bi trebalo još upozoriti na brončanu apliku u obliku plastike bovida nađenu u Brežicama na Savi, dakle već u južnoj Štajerskoj, koju Starč datira u vrijeme cvatućeg halštata Slovenije¹⁰⁰. Prema njegovoj rekonstrukciji ona je služila kao ručka na brončanoj posudi što je po obliku vrlo srodna martijanačkim žarama¹⁰¹, dok sama plastika bovida podsjeća na ručke obiju askosa iz daljske nekropole. Ovi nam primjerci brončanih posuda također ukazuju na vrijeme i kulturnu i teritorijalnu pripadnost kneževskog tumulusa kod Martijanca.

Na osnovu svih iznesenih podataka i analogija kneževski tumulus kod Martijanca treba datirati u vrijeme razvijenog halštata C, odnosno prema kneževskim grobovima u Kranjskoj (Kandija i Vrhpolje pri Stični) i tumulusu iz Wildona u Štajerskoj u 7. stoljeće. Keramika martijanačkog tumulusa počiva na tradiciji oblika keramike panonskog područja, i to međurječja, koju možemo pratiti unatrag počevši od tipova žara panonskih nekropola s paljevinom srednjeg i kasnog brončanog doba u užem smislu (npr. Surčin), pa preko starije kulture grobnih polja sa žarama do velikih nekropola Batina, Dalj i Vukovar. Ona ima analogija i u keramici mlađe kulture grobnih polja sa žarama Bosne (npr. Ripač i Gradina na izvoru Rame) i Slovenije (npr. Ruše). Keramika tumulusa kod Martijanca, pogotovu velike žare, prema tome je autohtona i svojstvena prostoru međurječja Drave, Dunava i Save u vrijeme punog halštata. Isto je tako i situla tipa Kurd na tom terenu poznata još od vremena starije kulture grobnih polja sa žarama (npr. ostave Bizovac, Privina glava i Čermožišče). Međutim koncepcija meandra i način ukrašavanja keramike apliciranjem metalnih lamela, kao i sam tumulus, pokazuju užu srodnost s istočnoalpskim halštatskim krugom. Koncepcija meandra na žarama iz Martijanca dosta je bliska meandru iz Istre (npr. Pula, Picugi, Visače, Beram), ali se razlikuje od onog iz Bosne (npr. Jezerine), dok je najrodnija takvom stilu ukrašavanja u Sloveniji (npr. Kandija, Vrhpolje pri Stični, Novo Mesno, Libna, Spodne Podložje, Poštela) i iz spomenutih pokrajina Austrije i zapadne Mađarske.

⁹⁶ G. Merhart, o. c., p. 57 sq., n. 200, tab. 24, 9.

⁹⁷ G. Merhart, o. c., p. 15 sq., tab. 9, 2. — Cf. C. Truhelka, *Wiss. Mitt. aus Bosnien u. Hercegovina*, IX, 1904, pp. 89, 91, fig. 67, tab. XLIV, 3.

⁹⁸ Š. Ljubić, *Popis arkeološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu*, I, 1, 1889, p. 58, tab. VIII, 2.

⁹⁹ G. Merhart, o. c., pp. 4—6.

¹⁰⁰ F. Starč, *Arheološki Vestnik*, IV, 2, 1953, p. 197 sqq., tab. I.

¹⁰¹ F. Starč, *Zbornik Filozofske fakultete, Ljubljana*, II, 1955, p. 135, tab. XXII.

Tumulus kod Martijanca svakako pripada široko rasprostranjenoj porodici tumulusa istočnoalpskog halštatskog kruga. Znatno broj nalaza što su ovdje bili navedeni kao paralele za inventar martijanačkog groba, potječu iz tumulusa. U vezi s time valja napomenuti da je njihov broj dakako znatno veći od ovdje spomenutih primjera, napose u istočnoalpskom prostoru¹⁰¹ i u Transdanubiji¹⁰². Tumulus kod Martijanca sadržavao je grobnu komoru građenu od kamena pješčenjaka i način pokopavanja spaljivanjem, koje je bilo obavljeno in situ u samoj grobnoj komori, a koje je u međurječju duboko ukorijenjeno počevši još od srednjeg brončanog doba. On je prema značajkama svoje konstrukcije i načina pokopa svakako povezan sa spomenutim prostorom jugoistočnih Alpa i Transdanubije, pogotovu ako se još uzmu u obzir njegovi grobni prilozi, odnosno granicu rasprostranjenosti te vrste spomenika treba proširiti i južno od Drave, gdje oni dosad nisu bili evidentirani. Na području međurječja Drave, Dunava i Save postoji naime znatan broj tumulusa od kojih je iskopavan samo martijanački, pa se o njihovoj materijalnoj kulturi ne mogu donijeti konačni zaključci. Oni se mogu, prema dosad provedenom rekognosciranju, geografski podijeliti u dvije skupine: jednu skupinu na terenu sjeverozapadne Hrvatske i drugu skupinu na terenu istočne Slavonije i Srijema. S obzirom da oni dosad nisu nigdje registrirani, donosimo njihovu kartu rasprostranjenosti (sl. 3) prema postojećim podacima i kratak sumaran popis. Skupini sjeverozapadne Hrvatske pripadaju ovi zemljani tumulusi: Farkaševac-Domaslovec (kot. Zagreb) 1, Sesevski Kraljevec (kot. Zagreb) približno 7-8, Veliko Trgovišće (kot. Krapina) 2-3, Trnovec (kot. Krapina) 1, Radoboj (kot. Krapina) približno 10-11, Goričan (kot. Čakovec) barem 1, Jalžabet (kot. Varaždin) 1, Vrbanovec (kot. Varaždin) 1, Martijanec (kot. Varaždin) 2, Miholjanec (kot. Koprivnica) barem 1. Skupini istočne Slavonije i Srijema pripadaju ovi tumulusi: Bukovlje Podvinsko (kot. Sl. Brod) 4, Bizovac (kot. Osijek) 1, Gaboš-Ostrovo (kot. Vinkovci) 1, Bršadin-Lipovača (kot. Vinkovci) 1, Bogdanovci (kot. Vinkovci) 1, Stari Jankovci (kot. Vinkovci) 5, Vrbanja (kot. Vinkovci) 5, Ilinci (kot. Srijemska Mitrovica) barem 1 a možda i nekoliko, Kukujevci (kot. Srijemska Mitrovica) 1 itd. Pri kartiranju ovih tumulusa, koji su različitih dimenzija i boljeg ili slabijeg stanja uočavanja, a nisu još svi ni snimani, zapaža se činjenica, da ove skupine tumulusa dijeli jedna prostorna praznina i da se one donekle podudaraju sa skupinama brojnih brončanih ostava i postojećih nekropola kulture grobnih polja sa žarana u međurječju¹⁰³. Ovo podudaranje nipošto nije slučajno, jer se slična zapažanja mogu ustanoviti i u mađarskom dijelu Transdanubije¹⁰⁴. Unutar skupine tumulusa istočne Slavonije i Srijema pokušao je Ljubić istražiti jedan od pet tumulusa u Starim Jankovcima¹⁰⁵, ali su započeta sondiranja bila prekinuta. Poznato nam je jedino podatak da je tumulus sadržavao grobove s paljevinom, te samo na osnovu toga ne možemo donijeti nikakve zaključke o kulturnoj pripadnosti i obilježju tumulusa tog područja, iako su oni po svoj prilici svi halštatski.

¹⁰¹ K. Kromer i Chr. Pescheck, *Mitteilungen der Anthrop. Gesellschaft Wien*, LXXXVII, 1957, pp. 53—66.

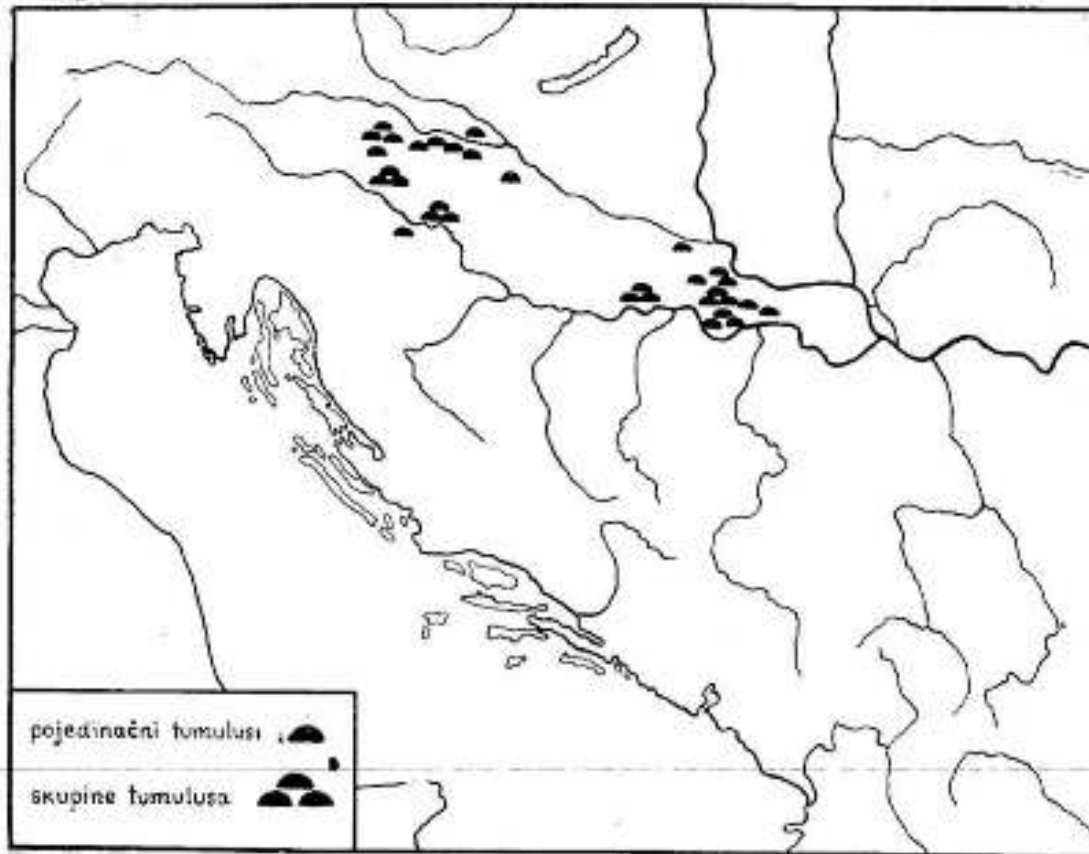
¹⁰² J. Lázár, *Acta Antiqua Acad. Scient. Hungar.*, V, 1—4, 1957, pp. 23 sqq., 38 sqq.

¹⁰³ Z. Vinski i K. Vinski—Gasparini, o. c., tab. XVI.

¹⁰⁴ J. Lázár, o. c., p. 36.

¹⁰⁵ J. Brunšmid, *Viestník hrv. arh. dr.*, X, 3, 1888, p. 71. — S. Ljubić, o. c., p. 163.

Tumulus kod Martijanca pokazuje da je skupina te vrste spomenika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj neposredno povezana s tumulusima iz Kranjske, Štajerske, Donje Austrije, Gradišća (Burgenlanda) i zapadne Mađarske. Pojedini tumulusi ove skupine veoma su velikih dimenzija, veći su od onih istraženih u Stični¹⁰⁶ u Donjoj Kranjskoj. Gigantski tumulus u Jalžabetu (tab. X, 2) ima približno 12 m visine i skoro 100 m promjera, pa je, uz tumulus Grossmugl u Austriji¹⁰⁷, najveći takav

Sl. 3. Karta rasprostranjenosti tumulusa u međurječju Drave, Dunava i Save.

arheološki spomenik u srednjoj Evropi. Od njega nije doduše mnogo manji veliki još neistraženi tumulus »Gomila« u Martijancu (tab. X, 1), koji s malim istraženim martijanačkim tumulusom »Gamulica« i s onim nedalekim kod Vrbanovca, sačinjava jednu cjelinu.

Arheološko istraživanje martijanačkog tumulusa »Gamulica« pružilo je nove dragocjene podatke za proučavanje razvijenog halštata sjeverne Hrvatske, iako je

¹⁰⁶ Kompleks tumulusa kod Stične nije sustavno objavljen. Narodni muzej u Ljubljani vrši tamo u novije vrijeme sistematska istraživanja. Za podatke s tog terena cf. litera-

tura, što je navodi S. Gabrovec, *Najstarejša zgodovina Dolenjske*, 1956, p. 32 sq.

¹⁰⁷ K. Kromer i Chr. Pescheck, o. c., p. 59.

taj tumulus bio nažalost oštećen i pljačkan. Prema iznesenoj evidenciji Arheološkog muzeja u Zagrebu o rasprostranjenosti tumulusa u međurječju Drave, Dunava i Save njihov broj nije neznan, iako popis dosad evidentiranih lokaliteta nesumnjivo nije potpun. Svakako postignuti rezultati traže intenzivnija i sistematska istraživanja te vrste spomenika, koji su, uz dosad postojeće podatke o nekropolama i naseljima, važan doprinos proučavanju razvijenog halštata Srednje Evrope.

AUSGRABUNG EINES HALLSTÄTTISCHEN GRABHÜGELS BEI MARTIJANEC IN DRAUGEBIET

Im Zwischenstromland der Drau, Donau und Save liegt eine ganze Anzahl von Erdhügeln, die nur zum Teil verzeichnet sind, kein einziger davon aber bislang systematisch erforscht wurde. In Nordwestkroatien, im Draugebiet, wurde im Bereich des Bezirks Varaždin eine Gruppe von vier in Richtung West-Ost angeordneten Arabhügeln ausfindig gemacht, und zwar zwei Riesentumuli, einer davon in Martijanec, der andere in Jalžabet, und zwei kleinere Grabhügel bei Vrbanovec und Martijanec. Diesen kleineren Grabhügel von Martijanec untersuchten die Fachbeamten des Archäologischen Museums in Zagreb im Jahre 1957 (Tafel I), worüber hier der Grabungsbericht vorliegt (Anm. 3).

Der erforschte Grabhügel liegt in südlicher Richtung zwischen den Dörfern Martijanec und Križovljan (Bezirk Varaždin) und bildet mit dem sich in Martijanec selbst befindlichen Riesentumulus eine Einheit. Auf ebenem Gelände angelegt und künstlich aufgeschüttet, wurde er durch Beackerung in bedeutendem Masse abgetragen und breitgetreten, sowie durch Einlassen eines Pfeilers der Hochspannungsleitung beschädigt. Diese Umstände bedingten die Art des Grabungsverfahrens. Zur Erforschung des Tumulus wurden vier Schnitte vorgenommen: A, B, C und D (siehe Anlagen A und B). Seine heutige höchste Seehöhe beträgt 168,75 m, seine tiefste 166,55 m. Die Forschungsergebnisse und die Funde selbst führen zu folgenden Schlussfolgerungen: Der Tumulus war ursprünglich von der Grösse seines heutigen oberen Plateaus, kreisförmig mit einem Durchmesser von etwa 15 m und 4—5 m hoch. Ausser den rezenten Beschädigungen durch Einlassung der Hochspannungsmaste und von Seiten der Ortsbewohner muss der Grabhügel in alter Zeit geöffnet und geplündert worden sein, denn sein Inhalt war nicht intakt und das Fundmaterial lag nicht in situ (siehe Anlage B und Tafel I, 2). Der Tumulus enthielt in seinem Mittelpunkt nur ein Grab, und zwar eine Grabkammer, Spuren einer anderen Anordnung oder nachträglicher Grablegungen wurden nicht festgestellt. Die Grabkammer hat eine rechteckige Form (Anlage B), etwa 4 m Seitenlänge und ist aus Sandsteinplatten gebaut. Die architektonischen Formen der Kammer waren beschädigt, eine grosse Anzahl der Steinplatten lag umhergestreut, und sie selbst ist in einem so hohen Masse zerstört, dass es schwierig ist, ihre Höhe und die Art ihrer Steinplattendecke mit Sicherheit zu bestimmen (Taf. I, 2, II, 1—2, III, 1—2). Nach den Anzeichen, die uns durch Steinplattenspuren in den nördlichen Profilen des Schnittes D (Taf. III, 1) und des Schnittes A (Taf. I, 2) geboten werden, kann angenommen werden, dass

die Grabkammer von etwa 1,5 m Höhe war. Die erhalten gebliebene Seitenhöhe der Grabkammer betrug durchschnittlich 0,65 m, der Boden der Kammer, auf dem stellenweise Steinplattenbelag entdeckt wurde, lag in 1,95 m Tiefe. Die Grabkammerwände wurden durch senkrechten Einbau der 0,05 bis 0,10 m starken Sandsteinplatten in mehreren Reihen errichtet und durch Einschüttung von feinerem Abfall und kleineren Steinen befestigt. In dem mit dem Schnitte D (Taf. III, 1—2) erfassten östlichen Raum der Grabkammer wurde eine etwa 0,20 m dicke Schicht von Brandresten, Asche und verbrannten Knochen festgestellt, an den seitlichen Steinplatten dabei Brandspuren, so dass die Annahme berechtigt ist, dass das sich in der Kammer befindliche Skelett in situ verbrannt worden war. Im Schnitte A wurden im Mittelpunkt der Grabkammer (Taf. I, 2, II, 1) verstreute und durcheinandergemengte Bruchstücke gewaltsam zerschlagener Urnen und anderer keramischer Grabbeigaben gefunden, was ebenfalls ein sicheres Anzeichen dafür ist, dass der Grabhügel schon zu alter Zeit der Plünderung anheimfiel. Bei dieser Gelegenheit wurden wahrscheinlich auch die Grabbeigaben aus Metall fortgetragen, die allem Anschein nach hier bestanden haben, worauf die Überreste gewisser Bruchstücke hinweisen; gleichermassen ist es unmöglich, die Verteilung der Grabbeigaben im Raume des Grabes zu bestimmen. Unterhalb der Bruchstücke, die vorwiegend aus Resten grosser Urnen bestehen, wurden Holzreste gefunden, vermengt mit dünnen, teilweise erhaltenen, schadhafenen, in der Punkt-Buckel-Manier verzierten Bronzeblechresten, die wohl einer Situla angehörten. Das Bronzeblech war an die Holzreste angeschmiegt, woraus zu schliessen wäre, dass die Situla aus einem in Holz gehöhlten Kernstück und einer Bronzeverschalung bestand. — Der Grabhügel muss im Hinblick auf die Grabkammer und die Beigaben einem Stammeswürdenträger gehört haben, so dass er zu den sog. Fürstengräbern zu zählen ist.

Das Grabinventar des Tumulus ist folgendes:

1. Eine rotfarbene, bikonische Tonurne mit betonter Ausbauchung und engem Boden (Taf. IV, 2), die vier spitze Auswüchse am Übergang vom Hals zum Bauch aufweist. Die Verzierung besteht aus einem Schachbrettornament unterhalb des Halses und, auf der ganzen übrigen Oberfläche (Taf. VI), aus einem in 0,5—0,6 cm breiten schwarzen Streifen, auf die nur stellenweise erhaltene Zinnblechbänder aufgelegt sind, ausgeführten Mäanderornament. Unten und an der Innenseite der Gefässöffnung gibt ein breiter schwarzer Gürtel ohne Metallfolienapplikation den Abschluss. Masse: Höhe 45 cm, weitester Durchmesser 46,5 cm.

2. Eine der vorherigen analoge rotfarbene Tonurne, lediglich mit andersartig komponierten Mäandermotiv (Taf. V). Masse: Höhe 43 cm, weitester Durchmesser 46,5 cm.

3. Ein halbkugelförmiger Urnendeckel (Taf. IV, 3) aus dunkelbraunem und ziemlich groben Ton mit einem Henkel, der in zwei der ansa lunata gleichende Fortsätze ausläuft. Masse: Höhe 14 cm, Öffnungsdurchmesser 34,5 cm.

4. Ein konischer Urnendeckel (Taf. IV, 5) aus schwarzbraunem gröberen Ton mit streifenförmig geripptem Henkel. Masse: Höhe 17 cm, Öffnungsdurchmesser 33 cm.

5. Ein Topf aus gelbbraunem groben Ton (Taf. VII, 14) mit vier eckigen, länglichen Auswüchsen unterhalb des Halses. Masse: Höhe 22,5 cm, Öffnungsdurchmesser 21 cm.

6. Bruchstück eines anscheinend dem vorherigen analogen Topfes aus gelbbraunem groben Ton (Taf. VII, 15).

7. Bruchstücke aus gelbbraunem groben Ton, die zu verschiedenen Töpfen gehörten, die denen unter 5. und 6. genannten gleichen. (Taf. VII, 16—20).

8. Flache Schlüssel aus schwarzbraunem Ton (Taf. IV, 5) mit nach innen gekehrter Öffnung und ebenem Boden. Masse: Höhe 7 cm, Öffnungsdurchmesser 18,5 cm.

9. Eine der vorherigen analoge flache Schüssel aus schwarzbraunem Ton (Taf. IV, 7) mit eingebuchtetem Boden. Masse: Höhe 6 cm, Öffnungsdurchmesser 17 cm.

10. Eine der zuvor erwähnten analoge flache Schüssel aus schwarzbraunem Ton (Taf. IV, 6). Masse: Höhe 4,5 cm, Öffnungsdurchmesser 14,5 cm.

11. Eine kleine dünnwandige Schüssel aus rot gefärbtem Ton (Taf. VII, 1), ursprünglich mit dem in schwarz gefärbten Streifen, auf die Bänder aus Zinnblechfolie appliziert waren, ausgeführten Mäandermotiv verziert. Die Mäanderverzierung und die Metallfolie sind nur spurenweise erhalten, so dass eine Rekonstruktion des Zierats nicht möglich war. Das Schüsselchen hat einen gehobenen Boden und einen als Vogelkopf stilisierten Henkel, der mit abwechselnd rot und schwarz gefärbten, ursprünglich ebenfalls mit Metallbandfolie belegten Querstreifen verziert ist. Masse: Höhe 4,5 cm, Öffnungsdurchmesser 7,8 cm.

12. Bruchstücke zweier kleiner, der vorherigen in Form und Verzierung analogen Schüsselchen (Taf. VII, 2—7) aus rot gefärbten Ton, die sich nicht rekonstruieren ließen.

13. Bruchstücke einer kleinen Schüssel aus schwarzen graphitierten Ton (Taf. VII, 8—10) mit geradem Hals und leicht betonter Ausbauchung, streifenförmig verziert mit flachen engen Kanelluren und senkrechten Rillen. Henkel bandartig. Eine Rekonstruktion des Schüsselchens war nicht möglich.

14. Bruchstücke einer der vorherigen ähnlichen Schüssel (Taf. VII, 12, 13) aus schwärzlichem Ton ohne Graphitspuren.

15. Bruchstück einer kleinen Fußschale (Taf. VII, 11) aus schwarzbraunem Ton. Die Form lässt sich nicht bestimmen.

16. Bruchstücke einer Situla aus Bronzeblech (Taf. VIII, 1—21). Die Situla besass einen röhrenförmig nach aussen gestülpten und mit durchgezogenem dickerem Bronzedraht verstärkten Öffnungsrand. Sie war mit Streifen verziert, die mit hervorstehenden Rippen umrandet und mit dem in der Punkt-Buckel-Manier ausgeführten Kreis-Punkt-Motiv ornamentiert waren. Nach den erhalten gebliebenen Nieten ist anzunehmen, dass die Henkel an einem Ende am Rande der Innenseite der Situla, am anderen unmittelbar unterhalb des Halses angebracht und wahrscheinlich bandartig gebildet waren. Erhalten ist auch ein Ring, der einem Henkel angehörte. Holzspuren weisen darauf hin, dass die Situla im Innern ein hölzernes Kernstück von einer Wandstärke bis zu 3 cm besessen hatte. Ein Rekonstruktions

versuch ergab, dass die Öffnung der Situla einen Durchmesser von etwa 32 cm hatte und ihre Höhe über 50 cm betragen haben musste. Die Konstruktionsart konnte nicht bestimmt werden.

17. Bruchstücke einer Stange aus korrodiertem Eisen (Taf. VIII, 27—32) runden Querschnitts und unbestimmter Funktion.

Die Metallapplikationen auf den grossen Urnen und kleinen Schüsseln, die stellenweise so korrodiert sind, dass nur Spuren weisslicher Materie übrigblieben, wurden im Mineralogischen Institut der Universität Frankfurt am Main chemisch analysiert (Anm. 4), mit folgendem Ergebnis:

Befund:	Ohne Befund:
Sn	Sb
Pb	Co
Cu	Ni
Mn geringfügig	An
Fe geringfügig	Ag
Mg spurenweise	Bi

Laut Analyse besteht der Grundstoff der Metallfolienapplikationen aus Zinn mit etwas geringerer Beimischung von Blei und ganz geringen oder nur spurenweisen Zutaten von Mangan, Eisen und Magnesium.

Der Grabhügel bei Martijanec gehört auf alle Fälle zur Tumuli-Gruppe des ost-alpinen Hallstattkreises und Transdanubiens. Für seine zeitliche Einordnung und Kulturkreis-Zugehörigkeit sind zwei grosse Urnen (Taf. IV, 1, 2) mit Mäandermotivverzierung und Applikation aus Zinnblechbädern (Taf. V, VI) von grösster Bedeutung. Vf. lässt sich ausführlicher aus über das Auftreten der Mäanderverzierung auf Keramik im allgemeinen in Mitteleuropa und Italien (Anm. 5—18), und im besonderen über das Mäandermotiv mit Applikationen aus verschiedenem Metall (Anm. 19, 20).

— Parallelen zum keramischen Inventar des Grabhügels bei Martijanec, und zwar nicht nur zu den Urnen und kleinen Schüsselchen mit Vogelkopf, die alle Mäanderverzierung tragen, sondern auch zur gröberen Keramik, sucht Vf. in erster Linie auf jugoslawischem Gebiet. Die Urnen aus Martijanec wie auch die kleine Schüssel und die zu den zwei weiteren analogen Schüsselchen gehörigen Bruchstücke (Taf. IV, 1—2, VII, 1—7) sind, in Anbetracht des Mäandermotivs und seiner Ausführungsart in schwarzen, in Farbe aufgetragenen Streifen auf rotem Grund mit Zinnfolieapplikationen, eine seltene Erscheinung im Zwischenstromland der Drau, Donau und Save. Dennoch kann auf diesem Gebiet auf die direkte Parallele gerade einer solchen Verzierungsweise, und ebenso der Formen der Urnen und der kleinen Schlüsselchen, zum umfangreichen keramischen Material der grossen und bekannten Nekropole von Dalj verwiesen werden. Zwei Askoi mit Henkeln in Gestalt stilisierter Tiere, wahrscheinlich Boviden (Taf. IX, 3—4), und zwei kleine Schalen mit Henkeln in Form des stilisierten Vogelkopfes (Taf. IX, 1—2), die zu einem Grab gehören, wurden in der Nekropole Dalj an der Fundstelle Busija gefun-

den (Anm. 21). Die Askoi und die Schalen hatten als ursprüngliche Verzierung ein schwarzfarbenedes, allem Anschein nach regelmässiges Mäandermuster auf rotem geglätteten Grund, das heute jedoch bloss stellenweise in Spuren zu bemerken ist (z. B. auf der kleinen Schüssel Taf. IX, 1). Die Schalen entsprechen der Form nach denen aus Martijanec, und ebenso ist dieser Fund von Dalj nach der Faktur der Gefässe mit roter geglätteter Oberfläche und Mäandermuster den Urnen aus Martijanec sehr verwandt. Der Schalenhenkel mit stilisiertem Vogelkopf beider Funde ist sowohl im Zwischenstromland wie im östlichen Alpenraum eine seltene Erscheinung. Die Gestalt der Schalen aus Martijanec und Dalj hat jedoch seine Wurzeln in der jüngeren Urnenfelderkultur des Donau- und Ostalpengebiets (z. B. Ruše), wo in der vollentwickelten Hallstattzeit Grabinventare in einfacher Ausführung sehr häufig vorkommen (z. B. in Dalj) (Anm. 22, 23). Von Interesse ist der Umstand, dass die grossen Urnen des Fürstengrabes bei Martijanec ihrer Gestalt nach fast identisch sind mit vielen Urnenexemplaren aus Dalj (z. B. die Urnen aus Grab 7, Taf. IX, 5), die sonst für diese Nekropole bedeutsam sind (Anm. 25, 28). Ebenso besitzen auch die flachen Schüsseln aus dem Grabhügel von Martijanec (Taf. IV, 5—7) zahlreiche Analogien in verwandten Schüsselarten in Dalj (Anm. 29), gleichermassen auch die grobe gelbbraune Topfkeramik des Fundes von Martijanec mit eckigen oder warzenförmigen Auswüchsen und einem Kranz von Tupfenleistenornament (Taf. VII, 16—20) sowie das Bruchstück der Fusschale (Taf. VII, 11) (Anm. 30, 31).

Ausser diesen Analogien aus der grossen donauländischen Nekropole Dalj in Kroatien — sie beginnt zur Zeit der Hallstatt B Stufe, dauert bis in die Frühlatènezeit und ist verwandt mit einzelnen Keramik- und Zieratformen aus dem Gebiet Transdanubiens (Anm. 24—27, 32—36) — sucht Vf. weitere Parallelen südlich der Save auf balkanischem Boden, und zwar in Bosnien. Interessant ist, dass der gelbbraune Topf mit eckigen Auswüchsen aus dem Grabhügel bei Martijanec und die übrige grobe Keramik mit warzenförmigen Auswüchsen (Taf. VII, 14—20) wie auch die Schüsseln (Taf. IV, 5—7) zahlreiche unmittelbare Analogien zur Keramik von Donja Dolina (Anm. 37, 38) aufweisen. Einzelne Exemplare der Tonpyramiden aus Donja Dolina sind mit dem Mäandermotiv verziert (Anm. 39). Aus dem Zwischenstromland bringt Vf. das einzige unveröffentlichte Exemplar eines zufälligen Fundes einer solchen Pyramide aus Kutjevo (Bezirk Slavonska Požega) mit dem Mäandermotiv in Reliefform (Abb. 1). Dies ist zugleich, ausser den Askoi und Schüsselchen aus Dalj und der Keramik von Martijanec, das einzige weitere bekannte Keramikexemplar mit Mäanderverzierung im Zwischenstromland. Südlicher auf der Balkanhalbinsel im Gebirgsland von Bosnien besitzt der gelbbraune Topf aus Martijanec eine Analogie in dem etwas älteren Exemplar des Topfes von der Gradina an der Rama-Quelle aus der Endzeit der jüngeren Urnenfelderkultur (Anm. 43). Im Una-Gebiet enthält die Nekropole in Jezerine keramische Urnen und Becherexemplare, die auf rotem Grund mit dem schwarzfarbigen Motiv des einfachen Zahn- und Hakenmäanders und kurzer vertikaler Striche verziert sind, ähnlich wie bei einer Urne aus Martijanec (Taf. VI), was allenfalls Interesse erweckt, obwohl dieses Material in Jezerine etwas jünger ist als der Fund von Martijanec (Anm. 44).

Im nordwestlichen Randgebiet der Balkanhalbinsel in Istrien sind die reichen hallstädtischen Keramikbeigaben der sog. *castelieri* des öfteren mit farbigem Mäandermotiv verziert, das zuweilen Metallapplikationen trägt, so z. B. in Pizzugghi, Nesactium, den Nekropolen in Pola und Vermo usw. (Anm. 45). Die Nekropole Santa Lucia nördlich von Istrien im Isonzo-Tal weist eine Reihe von Keramikexemplaren, die mit dem Mäandermotiv verziert sind, auf (Anm. 46) und ist mit dem istrischen Fundmaterial verbunden, obwohl sie geographisch dem Gefüge der südöstlichen Alpen angehört. Hervorzuheben ist, dass auf istrischem Gebiet das Mäandermotiv von eigener Art und zumeist schräg konzipiert ist. Dieses Kennzeichen betont Merhart und spricht die Meinung aus, dass die Muster für eine solche Konzeption nicht aus Italien herrühren. Bei der Analyse eines bestimmten Typus von Krügen, der bei den Funden in den Nekropolen von Pola, Nesactium, Pizzugghi und Sta. Lucia, des öfteren mit dem erwähnten schrägen Mäandermotiv verziert, vorkommt, findet er gestaltmässig verwandte Muster ausserhalb des italischen Gebiets, und zwar von der Gradina an der Rama-Quelle, in Ripač, Jezerine und den Gruppen Dalj, Stillfried und Ruše (Anm. 47). Wie erläutert, weist das Fundmaterial des Grabhügels von Martijanec mit einigen Funden innerhalb dieser Fundstätten ebenfalls Verwandtschaft auf, obwohl einige davon etwas älteren Datums sind (z. B. Gradina und Ripač), während die Konzeption des Mäanderornaments auf den Urnen in Martijanec (insbesondere an der Urne auf Taf. VI) den Konzeptionen des istrischen Schrägmäanders verwandt ist.

In Slowenien enthält das auf krainischen Gebiet in Kandija bei Novo Mesto liegende fürstliche Skelettgrab, das unter anderen ein reichhaltiges Inventar aufweist, noch drei grosse rote Tongefässe, verziert mit schwarz gefärbtem geometrischen Ornament mit Spuren weisser Materie, die jedenfalls das Überbleibsel einer Metallamellenapplikation ist (Anm. 48, 49). Starč datiert das Inventar dieses Grabes in die entfaltete Hallstatt C Stufe. Das bekannte Grab in Vrhpolje bei Stična (ebenfalls in Krain) mit Panzer, einem Schwert vom Typus Mörigen, einer Bronzschale und sonstigen Beigaben aus Metall, besitzt darüber hinaus noch vier Tongefässe mit punktiertem Mäanderornament sowie Reste von vier ebenfalls mit punktiertem Mäander verzierten Tondeckeln (Anm. 50). Das Mäanderornament dieser Gefässe oberhalb der punktierten Grübchen muss, auf Grund der Spuren eines weissen Gemisches zu schliessen, mit Metallamellen belegt gewesen sein. Dieses Grab in Vrhpolje bei Stična datiert Gabrovec in die Zeit der vollentwickelten Hallstatt C Stufe, d. h. ins 7. Jahrhundert oder etwa um das Jahr 600 (Anm. 52). Das Grab aus Novo Mesto enthält eine kleine Schüssel aus rotem Ton die gestaltmässig den kleinen Schüsseln aus Martijanec verwandt ist, jedoch einen andersartig gebildeten Henkel besitzt, was auf eine Datierung ins 7. Jahrhundert verweist (Anm. 53). Auf dem Gebiet der Steiermark bestehen mehrere Fundstätten von Keramik, die eine der von Martijanec ähnliche Verzierung trägt. So kann man z. B. unter dem keramischen Material der Grabhügel in Libna auf ein paar rotfarbene Bruchstücke mit geometrischem Ornament hinweisen, das einen weisslichen pastösen Belag aufweist, der ein korrodierter Rest von Metallamellenapplikationen ist (Anm. 54). Die Grabhügel des Fundortes Spodne Podložje in der Ebene von Ptuj mit Brandgräbern enthalten, vorwiegend in Bruchstücken, bauchige Urnen gleich

denjenigen in Martijanec und den angeführten Exemplaren in Dalj, von welchen einige auf rotem Grund eine Mäanderverzierung tragen, die durch die weisslichen Spuren korrodierter Metallamellen erkennbar ist (Anm. 55, 56). Ihrem Typus nach können diese Urnen in die Zeit der entfalteten Hallstatt C Stufe datiert werden, ebenso wie das keramische Material aus Libna, das jedoch allem Anschein nach teilweise in eine jüngere Zeit hineinreicht. In der Siedlung Poštela bei Maribor sind, ausser sonstiger Keramik, Bruchstücke zahlreich, die auf rotem Grund schwarz gefärbten Mäander aufweisen (Anm. 57).

Diese Daten aus Slowenien sind wahrscheinlich nicht vollständig, aber sie deuten darauf hin, dass auf dem jugoslawischen Gebiet der Steiermark und in Krain, bzw. in dem dem Funde von Martijanec nahegelegenen Raum, zur Zeit der Hallstatt C Stufe eine Verzierungsweise der Keramik mit dem mit Metallamellen belegten Mäandermotiv in Gebrauch war.

Weitere Parallelen zum Grabhügel bei Martijanec bringt Vf. ausserhalb Jugoslawiens aus Österreich und Ungarn. Dies sind in der Steiermark die berühmten Fürstengräber aus Klein Glein (Anm. 60—63), ferner die Tumuli aus Wies (Anm. 65) und die nach ihrem keramischen Material verwandtesten Funde aus Wildon an der Mur (Anm. 67, 68), sämtliche datiert ins 7. Jahrhundert. Aus der gleichzeitigen niederösterreichisch-burgenländischen Gruppe erwähnt Vf. Analogien aus Gemeinlebarn (Anm. 70), Langenlebarn (Anm. 71), Donnerskirchen, Weiden am See, Deutschkreutz (Anm. 72, 73) usw. Vf. verfolgt die Fundstätten auf ungarischem Boden vom Burgenland an durch Transdanubien, wie diejenigen um Ödenburg herum: Sopron-Várhely, Sopron-Károlymagaslat und Fertőd (Anm. 74). Im Komitat Vas die Grabhügel um den Ság-Berg (Anm. 75), im Komitat Veszprém diejenigen bei Somlyóvásárhely und Vaszar (Anm. 76) und im Komitat Somogy z. B. die Tumuli der Fundstätte Szalacska (Anm. 77), alle gleichzeitig mit den bereits erwähnten, sind nach ihrem Material dem Funde bei Martijanec verwandt, der jedenfalls der grossen Grabhügelgruppe des ostalpinen Hallstattkreises angehört, die nicht nur durch Transdanubien hindurch, sondern in Anbetracht von Martijanec auch südwärts von der Drau verfolgt werden kann.

Ausser den keramischen Grabbeigaben gehört zum Grabhügel von Martijanec auch ein interessanter und für die vollentwickelte Hallstattzeit im Zwischenstromland sonst seltener Fund einer Situla, wenn auch bloss in Bruchstücken (Taf. VIII, 1—32). Trotz ihrem fragmentarischen Zustand kann auf Grund der erhaltenen Bruchstücke als sehr wahrscheinlich angenommen werden, dass sie der Bronze-eimergruppe vom Typus Kurd zu attribuieren ist (Anm. 78, 79). Darauf weisen die Henkellage und die rippenförmigen Auswüchse unterhalb des Halses hin, aber es fehlen die sonstigen für die Bildung der Situla vom Typus Kurd kennzeichnenden Elemente. Von Interesse ist, dass ausser den Situlae aus dem Depot Merlara (Anm. 80) in der lombardischen Ebene ein anderes ältestes Exemplar einer Situla vom Typus Kurd in Kroatien festgestellt wurde, und zwar im grossen Hortfund Bizovac bei Osijek (Anm. 81), der in die Frühzeit der Hallstatt A Stufe zu datieren ist (mit merklicher Tradition älterer Formen der Bronze D Zeit). Die Situla vom Typus Kurd ist in Syrmien im Hortfund Privina Glava (Anm. 82) vertreten und gehört ebenfalls zur älteren Urnenfelderkultur, ist aber in der relativen chronologischen

Stufenfolge als etwas jünger anzusetzen als der Hortfund von Bizovac. Der Hortfund Kurd, im ungarischen Komitat Tolna, mag in Bezug auf diese beiden Hortfunde der jüngste sein. Im nördlichen Bosnien enthält der Hortfund von Lukavac, der nach Meinung der Verfasserin in die Anfangszeit der jüngeren Urnenfelderkultur (Hallstatt B₁) zu datieren ist, ausser Bruchstücken eines Bronzebeckens und der Seitenwände einer Situla auch einen Henkel, der wahrscheinlich zu einer Situla des Typus Kurd gehörte (Anm. 84). Vom slowenischen Gebiet her ist ein Exemplar der Situla vom Typus Kurd aus dem Hortfund Čermožišče (Anm. 85) der älteren Urnenfelderkultur bekannt, sowie mehrere Exemplare aus dem vorwiegend zur jüngeren Urnenfelderkultur gehörigen Weihdepot in der Höhle von Škocijan (St. Kanzian) (Anm. 86). Die späteren zahlreichen Situlae der blühenden Hallstattzeit in Krain, sowie diejenigen aus Istrien (z. B. Pizzughi, Vermo, Sta. Lucia) (Anm. 87—91), gehören entweder zu einem späteren Zweig der Situlae vom Typus Kurd im Sinne von Merharts These oder zu den dem Typus Kurd verwandten Formen. Die Situla von Martijanec ist dieser Gruppe zuzuzählen und in die Zeit der Hallstatt C Stufe schon im Hinblick auf das begleitende keramische Material, vor allem die Urnen, sowie auf die Merkmale des Grabhügels selbst, zu datieren. Die Situla vom Typus Kurd aus Martijanec ist interessant in Anbetracht ihrer peripheren Lage an der Drau auf pannonischem Boden in Bezug auf den ostalpinen Raum, wo zweifellos die Werkstattsherkunft dieser Situla zu suchen ist.

In Anbetracht des seltenen Auftretens von Bronzegeschirr aus der vollentfalteten Hallstattzeit im Zwischenstromland verweist Vf. auf einige wenige ihr bekannte Funde aus diesem Gebiet. Dies sind die »Amphora« aus Dalj (Abb. 2) (Anm. 94, 95), ein Kesselgriff mit Kreuzattaschen aus Sv. Petar (Bez. Varaždin) (Anm. 97) und der bovidenförmige Henkel eines zugrundegegangenen Bronzegefässes, aus Brežice (Bez. Krško), dessen rekonstruierte Form denen der Urnen von Martijanec gleicht (Anm. 99, 100).

Auf Grund aller vorgebrachten Daten und Parallelen ist das Fürstengrab bei Martijanec in die Zeit der entfaltenen Hallstatt C Stufe zu datieren, bzw. nach Massgabe der Fürstengräber in Krain (Kandija und Vrhpolje bei Stična) und des Grabhügels in Wildon in der Steiermark ins 7. Jahrhundert. Die Keramik des Grabhügels von Martijanec beruht auf der Überlieferung von Keramikformen des pannonischen Gebiets, und zwar von denen des Zwischenstromlandes, die wir zurückzuverfolgen vermögen beginnend mit den Typen von Urnen der pannonischen Nekropolen aus der mittleren und späten Bronzezeit im engeren Sinne (z. B. Surčin), über die ältere Urnenfelderkultur hinweg bis zu den grossen Nekropolen Batina, Dalj und Vukovar. Sie findet ihre Analogie in der jüngeren Urnenfelderkultur von Bosnien (z. B. Ripač und Gradina an der Rama-Quelle) und Slowenien (z. B. Ruše). Die Keramik des Grabhügels bei Martijanec, insbesondere die grossen Urnen, ist demnach autochton und eigentümlich dem Raum des Zwischenstromlandes der Drau, Donau und Save in der vollen Blüte der Hallstattzeit. Gleichermassen ist auch die Situla vom Typus Kurd auf diesem Gelände noch aus der Zeit der älteren Urnenfelderkultur her bekannt (z. B. die Hortfunde von Bizovac Privina Glava und Čermožišče). Die Konzeption des Mäanders und die Art der Keramikverzierung mittels Applikation von Metallamellen, sowie der Grabhügel

selbst, weist jedoch auf eine engere Verwandtschaft zum ostalpinen Hallstattkreis hin. Die Mäanderkonzeption auf den Urnen von Martijanec steht dem Mäander in Istrien ziemlich nahe (z. B. Pizzughi, Nesactium, Vermo), unterscheidet sich aber von dem in Bosnien (z. B. Jezerine) und ist einem solchen Verzierungsstil in Slowenien (z. B. Kandija, Vrhpolje bei Stična, Novo Mesto, Libna, Spodne Podložje, Poštela) und in den erwähnten Provinzen Österreichs und Westungarns am verwandtesten.

Vf. geht am Schlusse noch auf die Verbreitung der Grabhügel im Zwischenstromland der Drau, Donau und Save, auf Grund des Verzeichnisses des Archäologischen Museums in Zagreb ein und bringt eine Karte der Verbreitung der bisher georteten Tumuli (Abb. 3). Ausser dem kleinen Grabhügel von Martijanec, der der einzig erforschte im Zwischenstromland ist, verweist Vf. noch auf den recht grossen Grabhügel in Martijanec (Taf. XI, 1) unter besonderen Hinweis auf den Riesentumulus im benachbarten Jalžabet (etwa 100 m Länge und 12 m Höhe) (Taf. X, 2), der ausser dem Tumulus Grossmugl in Österreich das grösste archäologische Bodendenkmal dieser Art in Mitteleuropa ist.

ABBILDUNGSNACHWEIS

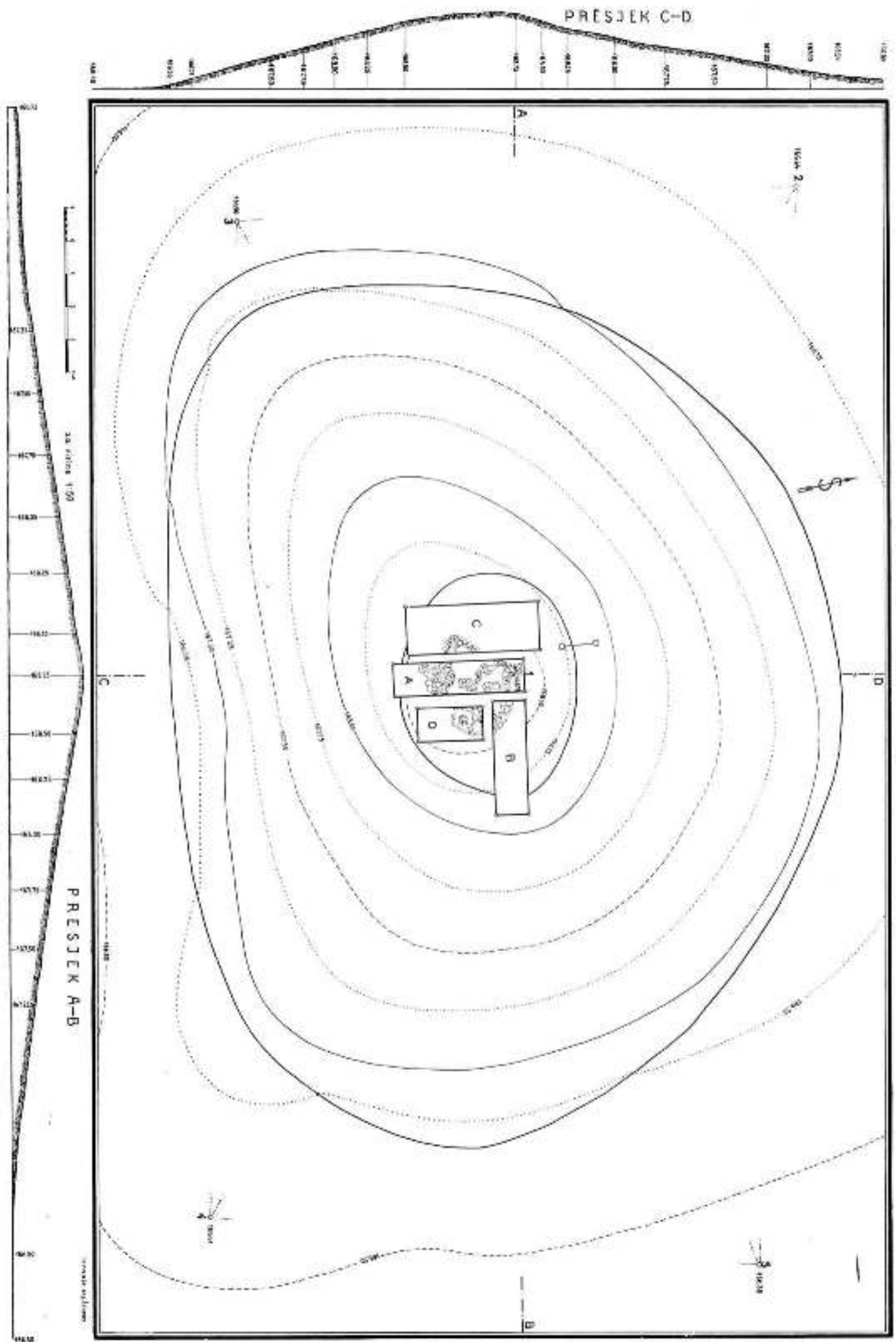
- Taf. I, Martijanec — Tumulus »Gamulica«, 1, Gesamtansicht; 2, Schnitt A mit Mittelteil der Grabkammer (Aufnahme von Süden).
- Taf. II, Martijanec — Tumulus »Gamulica«, 1, Schnitt A mit Mittelteil der Grabkammer (Aufnahme von Norden); 2, Schnitt C mit Westteil der Grabkammer (Aufnahme von Norden).
- Taf. III, Martijanec — Tumulus »Gamulica«, 1, Schnitt D mit Ostteil der Grabkammer (Aufnahme von Süden); 2, Schnitt D, Teilansicht des Ostteils der Grabkammer.
- Taf. IV, 1—7, Martijanec — Tumulus »Gamulica«.
- Taf. V, 1, Martijanec — Tumulus »Gamulica«, Rekonstruktion des Urnenornaments.
- Taf. VI, 1, Martijanec — Tumulus »Gamulica«, Rekonstruktion des Urnenornaments.
- Taf. VII, 1—20, Martijanec — Tumulus »Gamulica«.
- Taf. VIII, 1—32, Martijanec — Tumulus »Gamulica«.
- Taf. IX, Dalj, 1—4, Zufallsfund; 5, Urne aus Grab 7.
- Taf. X, 1, Martijanec — Tumulus »Gomila«; 2, Jalžabet — Tumulus.
- Textabb. 1, Kutjevo, Umgebung.
- Textabb. 2, Dalj, bronzene »Amphora«.
- Textabb. 3, Verbreitungskarte der Grabhügel im Zwischenstromland der Drau, Donau und Save.

Marijanec-Križovljan-tumulus Gamulica

Plan - 1:500

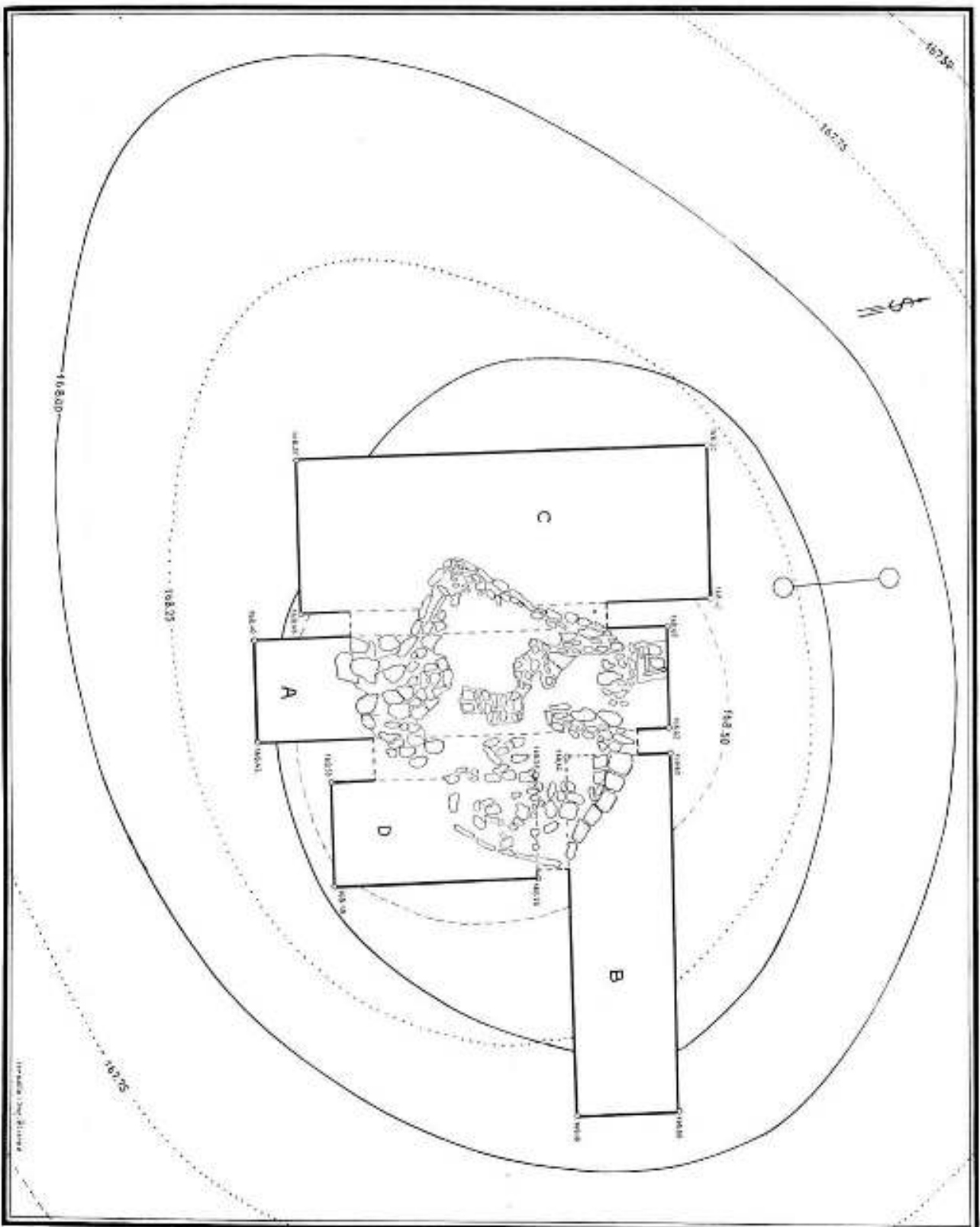
Izvođenje 1957g

Šk. 1:2500

Martijanec-Križovljan, iskopanje tumulusa „Garnulica“ 1957g.

Figura 133

1

2

Tab. I, Murizana — tumulus «Gamblico», 1, opći pogled; 2, iskop A uz sredinjin dijelom
gradnje koprne (smjerna s juga).

2.

4.

Tab. II. Martijonov. Rimulio Gorničas. 1. Iskop. A. 80. srednjovij. dijelom glazir. kolumne. Iskopov. (primarni in situ). 2. Iskop. C. 80. zapadno: dijelom glazir. kolumne. Iskopov. (sekundarni in situ).

Tab. III. Maculifera: — ramullos (Guerobaca); 1, escarp D, a izolatorul din jurul grupur. comar; 2, ramullos + puzi; 3, escarp E, detalii izolating din juru grupur. comar.

2

3

TABLA IV.

Tab. IV, 1-7. Martijares. — tumulus Gamulica.

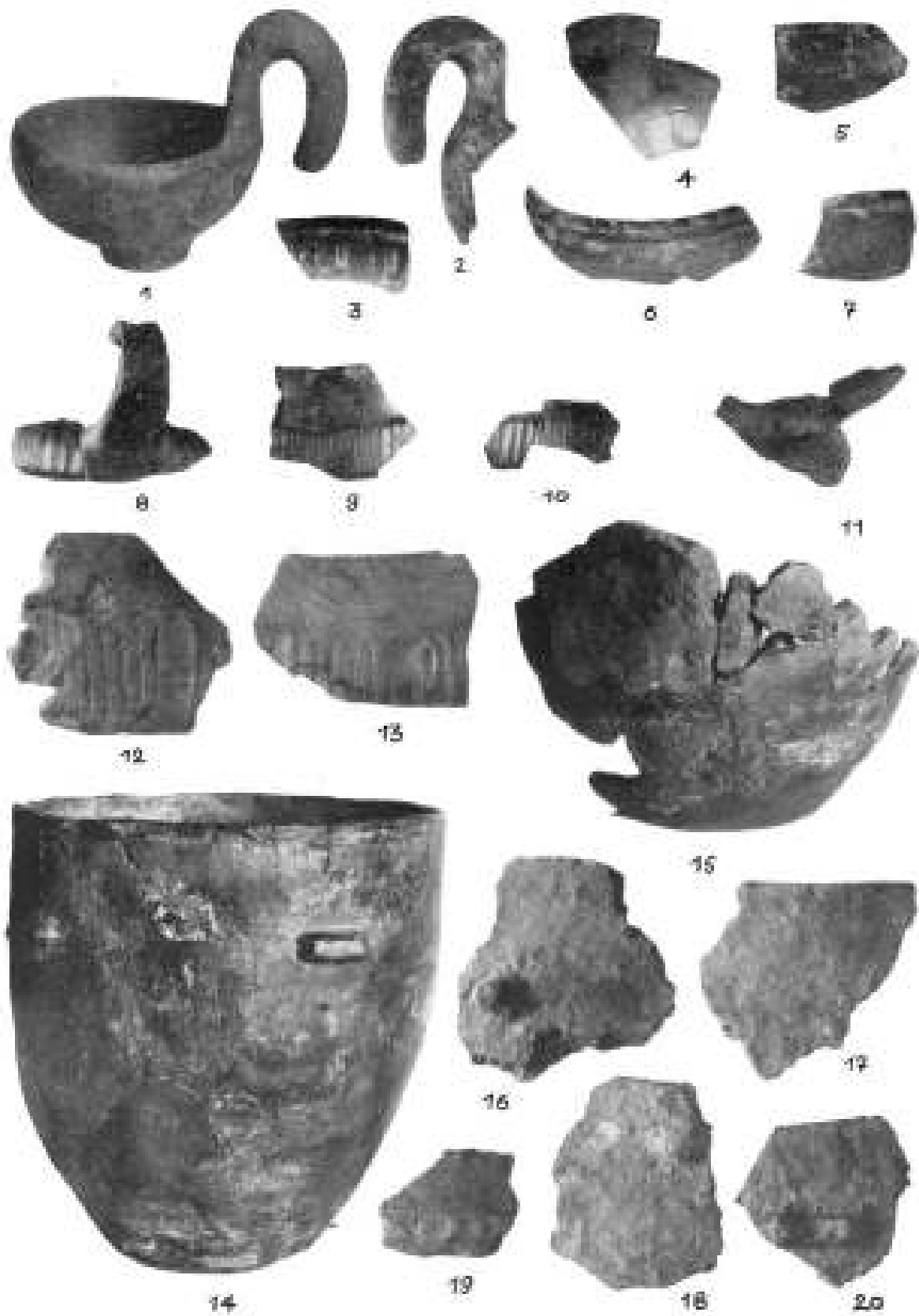

Таб. V. 1. Мадријанац — тумулус «Гамулице», ископавања у селу Јастребци.

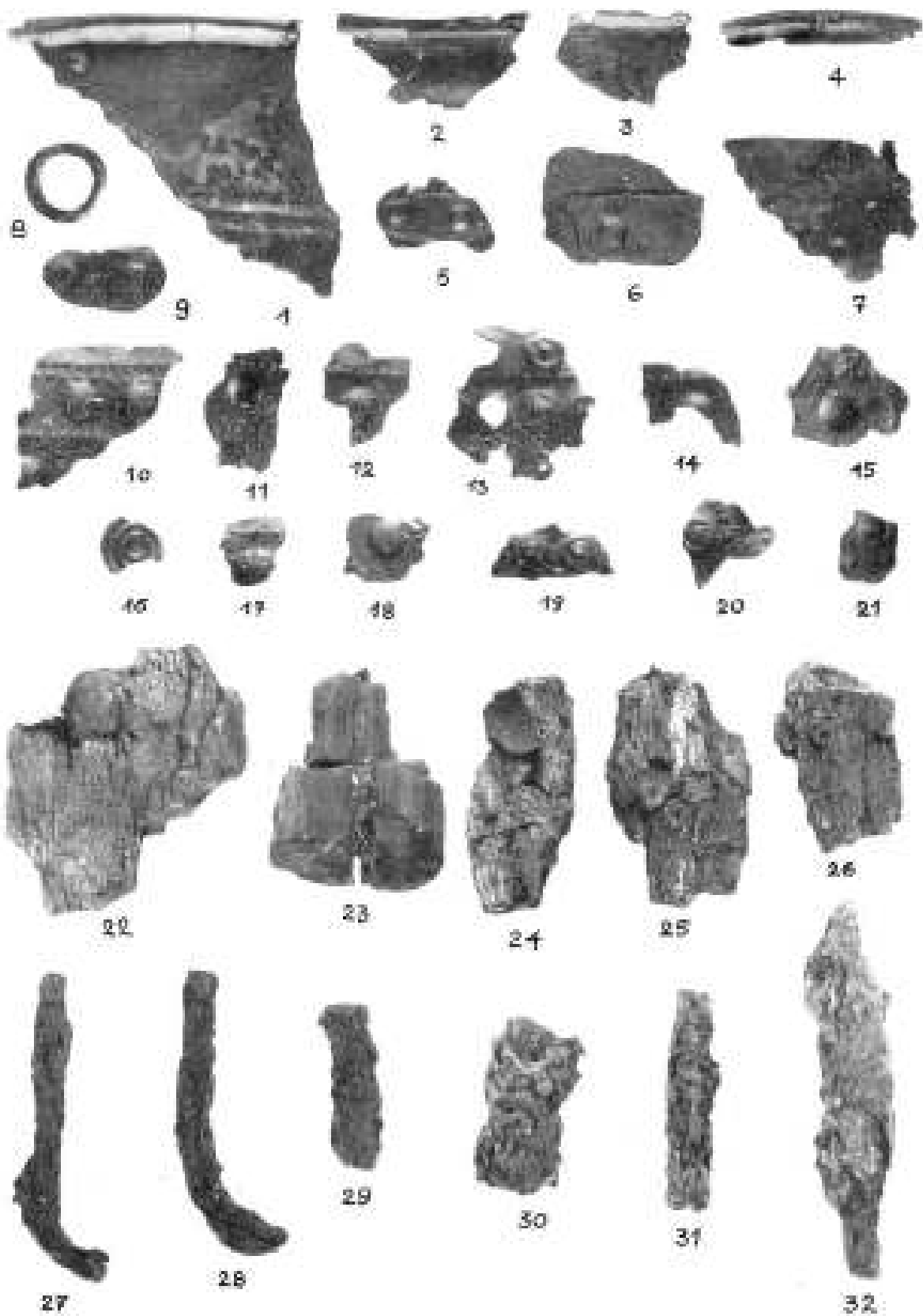

1

Tab. VI, 1. Martijanes — tumulus «Gisalfes», tekijättömällä arannoralla sa. 700.

Tab. VII, 1-20. Terracotas — imitados «Gaullicos».

Tab. VIII, 1-32, Martijanas — tumulus «Garrulitas».

Tab. IX. Dalj, 1—4, slučajem nalazi; 5, kovan iz grada Y.

TABLA X.

1

2

Tab. X, 1, Mortjanc. — turmasia «Gambús»; 2, Jalpatón — turmalis.